

מחלוקת בקרב הנהגת העדה היהודית ביפו

חנה רם

למנשה אלישר במלאות לו תשעים שנה
ברכת המערכת

בשנת תר"ס (1899-1900) נערכו ביפו בחירות להנהגת העדה בעיר. תוצאותיהן של בחירות אלה הציטו מחלוקת, שבצטיה נתפרדה הקהילה היהודית ומוסדותיה החשובים נסגרו. החיים הציבוריים נפסקו כמעט כליל, ואת מקומם תפסה מלחמת הכל בכל. הפתח ליישוב המחלוקת נמצא רק כעבור עשור שנים, בראשית המאה העשרים. בשתי התעודות המתפרסמות להלן ניתן לראות מעין שביל צר המוביל לצומת מסועף של סבך והגורמים והמניעים שעמדו מאחורי מחלוקת זו.

מורכבותה ותרופתה של המחלוקת נעוצים במאבק שהתנהל באותה עת בין 'היישוב הישן' לבין 'היישוב החדש' על עיצוב דמותו של היישוב היהודי בארץ.¹ מאבקים אישיים על עמדות כוח בהנהגת היישוב ועל גבאות במוסדות הקהילה שימשו במחלוקת זו בערבוביה עם ניגודים רעיוניים, חברתיים ודתיים. וכל אלה נכרכו במגמות של פירוד עדתי כיתתי במסווה של מלחמות לשם שמים.

תוצאות הבחירות של שנת תר"ס הסעירו את הרוחות, משום שאיימו להחליף את ההנהגה המסורתית, שהיתה משותפת לספרדים הוותיקים ולבני 'היישוב הישן', בהנהגה של משכילים חילונים, בני העלייה הראשונה, נציגי התרבות הלאומית המודרנית נוסח אחד העם. אל תוך מערבולת זו נסחפה העדה היהודית בירושלים, על פלגיה, מנהיגיה ורבניה הראשיים ובראשם נציגם הרשמי של היהודים בארץ — החכם באשי והראשון לציון, הרב יעקב שאול אלישר, הידוע

1 למונחים אלה, לתכניהם ולמשמעויותיהם ראה: י' ברטל, "יישוב ישן" ו"יישוב חדש": הדימוי והמציאות, קתדרה, 2 (חשוון תשל"ז), עמ' 3-19; י' קניאל, 'המונחים "יישוב ישן" ו"יישוב חדש" בעיני הדור (1882-1914) ובעיני ההיסטוריוגרפיה', שם, 6 (טבת תשל"ח), עמ' 3-19; י' שלמון (צירן), 'תהליכי קיטוב בישוב היהודי במחצית הראשונה של שנות ה-90', שם, 12 (תמוז תשל"ט), עמ' 3-34; י' קניאל, 'המאבק בין ירושלים ליפו על ההגמוניה בישוב היהודי בתקופת העלייה הראשונה והשנייה (1882-1914)', שלם, ג (תשמ"א), עמ' 185-212; הנ"ל, 'היישוב הישן וההתיישבות החדשה', מ' אליאב (עורך), ספר העלייה הראשונה, א, ירושלים תשמ"א, עמ' 269-288.

חותמת קהילת יהודי יפו

הראשון לציון הרב יש"א ברכה

בכינויו יש"א ברכה (1817-1906). כבר בתקופת כהונתו כאב בית-הדין הספרדי בירושלים, משנת 1869 ואילך, נהג הרב אלישר לרדת ליפו לרגל עסקי מסחר שקיים עם הספרדים וחכמיהם בשתי הערים. בשנים הרבות שישב ביפו, אם ברציפות ואם לסרוגין, היה מעורה בחייה וזדתיים והציבוריים של הקהילה הספרדית בעיר.²

הצדדים המעורבים במחלוקת שיגרו עצומות, קונטרסים ומכתבי מחאה אל השלטונות, אל קונסול אוסטריה ובייחוד אל החכם באשי בירושלים. תפקיד מרכזי בסכסוך היה לשני עיתונים, שנדפסו בארץ באותה תקופה — 'חבצלת', עיתונם של בני 'היישוב הישן', שגילה הזדהות מלאה עם עמדת ההנהגה המסורתית של יפו, ו'הצבי', בטאנו המרכזי של 'היישוב החדש', אשר נתן מקום רחב להשקפות המשכילים החילוניים מבני 'היישוב החדש' ולבעלי בריתם מבין אנשי 'היישוב הישן', וכל זאת במגמה להפיץ את עמדותיהם ולחזקם במאבקם. לכאורה עד שנת תר"ס התנהלו ענייניה של קהילת יפו על מי מנוחות, וכך אמנם תוארו על-ידי מבקר מן החוץ.³ אך, למעשה, שונים היו פני הדברים לחלוטין.

שורשי המחלוקת נעוצים בראשית שנות השמונים של המאה הי"ט, כאשר מצד אחד, היה היישוב ביפו חשוף להשפעת הממסד הירושלמי על מבנהו הארגוני והחברתי, ומצד אחר, היה נתון להשפעת רוחות חדשות שהתעוררו בעקבות הגל הראשון של העלייה הראשונה של תנועת חיבת-ציון. בנסיבות אלה נוסד בראשית שנות התשעים ועד מאוחר, שכלל אשכנזים וספרדים, אולם ועד זה, שעורר הדים רבים בחברה הארצישראלית המפולגת והמסוכסכת של הימים ההם,

2 ראה מכתביהם של חכמי הספרדים ביפו, ביניהם ר' יהודה בר' רפאל הלוי, רבה ופטרונה של קהילת יהודי יפו; חכם יוסף משה ונסים חנוך הכהן (ראה עליהם להלן) אל היש"א ברכה, בסל"א, כ"א אוסף אלישר, ס' 40. ACV. 1271; והשווה לעדותו של יש"א ברכה על ראשיתה של הקהילה הספרדית ביפו, שנים רבות לפני העלייה הראשונה. א"מ לונץ הביא את הדברים בשולי מאמרו של "גולדמן, 'יפו לפנים והיום', לוח א"י לשנת תרנ"ט (תרנ"ח), ב, עמ' 72-73.

3 ראה: א"ש הירשברג, בארץ המזרח, ירושלים תשל"ז (וילנה תר"ע), עמ' 176; מ' צנובקי, 75 שנה לכינון ועד הקהילה ביפו — 25 שנה לייסוד המועצה הדתית, הליכות, ב (טבת תשכ"ו), עמ' 33; כ"פ טכורש, 'לתולדות הרבנות בתל-אביב', שם, עמ' 38; י' אלפסי, שער ציון: קורות הלשכה הראשונה של בני ברית ביפו-תל-אביב תר"ן-תש"ן, תל-אביב תש"ן, עמ' 60-61.

ונתקבל כמופת של אחדות בינעדתית, טמן בחובו את גרעיני המחלוקת. וזאת משום שהוא נתכונן על יסוד פילוגה של הקהילה שהיתה מאוחדת באותה עת כבר למעלה מיובל שנים, וכו פעלו במשותף ספרדים ואשכנזים יחד עם שתי הרשויות, הדתית והחילונית. הקמתו של ועד זה (ועד העיר) בשנת 1863 נתאפשרה רק אחרי תהליך ממושך של השתחררות מאפטרופוסותה של ירושלים – אפטרופוסות רוחנית שלא היו לצדה יתרונות כלכליים. אותו ועד גילה פתיחות ונכונות לאמץ מסגרות חיים חדשות, עד כמה שהדבר היה ניתן באותה עת. לעומת ועד זה, שאפשר לראות בו גרעין של ארגון מודרני שלא על בסיס קהילתי-עדתי, היה הוועד המאוחד של ראשית שנות התשעים של המאה ה־19 גורם מפריד, ובמידה מסוימת היווה נסיגה, בהחזירו ליפו את ההגמוניה של ירושלים על כל השליה המשתמעת מכך.

הצעד הראשון לקראת הקמת הוועד המאוחד היה ארגונה של העדה האשכנזית, שנעשה בשנת 1886 ביוזמתו של אלעזר רוקח,⁴ מי ששימש אז מזכיר הוועד הפועל הראשון של חובבי-ציון ביפו. הדבר היה במסגרת פעולותיה של חברת 'עזרת ישראל',⁵ שייסד א' רוקח יחד עם אחיו הצעיר, שמעון רוקח,⁶ ובהשתתפות בני 'היישוב החדש' ו'היישוב הישן' גם יחד.

א' רוקח – הידוע כלוחם בלתי-מתפשר כשיטת 'החלוקה' ובמשטר האפטרופוסות של הבארון, שבהם ראה שורש כל רע – ביקש לארגן את הקהילה האשכנזית על בסיס עצמאי כיאה לקהילה שמחץ לארבע ערי 'החלוקה'. מכיוון שבאותה עת לא נמצאה ביפו אישיות תורנית לתפקיד ראש העדה האשכנזית, הזמין א' רוקח, שלא על-דעת רבני ירושלים, רב בלתי-ידוע, בשם משה חיים חפץ, שיעמוד בראשה. אך רבני ירושלים אילצו את הרב לעזוב את יפו.⁷ על כן, כתב א' רוקח, 'נאלצו הטובים בירושלים לשלוח ליפו את הרב נפתלי הרץ הלוי'.⁸ יען פחדו פן ואולי תצא ח'ו [חס ושלום] יפו מאפטרופוסותם'.⁹

4 אלעזר רוקח (1854-1914) נולד בירושלים למשפחה אמידה. מוצאו מצד אביו מחסידי סדיגורה, ומצד אמו ממשפחת ב"ק, חלוץ הדפוס בארץ. הוא נודע כעיתונאי שנון ולוחם קיצוני. בשנת 1880 יצא לשליחות ברומניה במטרה לאסוף כספים למען המושבה גיא-אוני, שנוסדה בשנת 1878 ליד צפת. מטרה זו לא הושגה, אך לעומת זאת, ניהל תעמולה רחבה להפצת הרעיון ההתיישבותי של תנועת חובבי-ציון. בשנת 1885 מונה על-ידי אברהם מויאל, ראש ועד 'מזכרת משה מונטיפיורי' [ראה עליו: ח' רם, 'אברהם מויאל – האיש ופועלו למען ישוב ארץ-ישראל בשנים תרמ"ב-תרמ"ו' (1882-1885)], ש' שטרית (עורך), חלוצים בדמעה: פרקי עיון על יהדות צפון אפריקה, תל-אביב 1991, עמ' 84-109] למזכיר הוועד, ובמישרה זו שימש עד שנת 1888. זמן-מה ניהל את ספריית 'שער ציון', ששכנה בביתו, והוא עצמו היה ממייסדיה. משמיקדה חברת 'עזרת ישראל' את עבודתה בייסוד שכונת נווה-צדק והזניחה את טיפולה בעולים, החל רוקח לפעול למען בעלי-המלאכה, כדי לייחד למענם בתים ומפעלי מלאכה ותעשייה בשכונה החדשה. בשנת 1897 עזב את הארץ, ומאז נע ונד בין עיירות גליציה, שם גם מת עירי ובורד.

5 על חברת 'עזרת ישראל' ראה, למשל: חבצלת, 17, 3-2 (ז' בחשוון תרמ"ז); שם, 17, 39 (י"ז בסיוון תרמ"ז); שם, 28, 29 (כ"ו באייר תרנ"ה); המגיד, 31, 23 (כ"ד בסיוון תרמ"ז); המליץ, 237 (כ"ד בחשוון תרמ"ח); א' דרויאנוב, כתבים לתולדות חבת ציון, א, אודיסה תרע"ט, סי' 471, עמ' 822-823; שם, ב, סי' 544, עמ' 99-102. שמעון רוקח (1863-1922) נולד בירושלים. בשנת 1884 עבר לגור ביפו, כדי לנהל את עסקי אביו בחברה יהודית-ערבית לגביית מסי מעבר מן הדיליז'נסים בדרך יפו-ירושלים. בשנת 1892 עבר לעסקי ייצוא וייבוא, ובשנת 1904 ייסד את הקואופרטיב 'פרדס' לשיווק פרי הדר והמשיך לנהל אותו כל חייו. לפרטים נוספים ראה: ח' רם, 'שמעון רוקח – האיש ופועלו', ספר העליה השניה (בדפוס).

7 ראה: 'מודעה ואזהרה', שפירסמו בכ"ה בתשרי תרמ"ו רבני שני בתי הדין של האשכנזים בירושלים, אצ"מ A35/31; והשווה: טכורש, לעיל, הערה 3; קניאל, 'היישוב הישן וההתיישבות החדשה', לעיל, הערה 1.

8 הרב נפתלי הרץ הלוי (1852-1902) נולד בביאליסטוק. הוסמך לרב, עלה בשנת 1884 לארץ, התיישב בשכונת מאה שערים בירושלים. ב"ד באב תרמ"ו הגיע ליפו לשמש כרב העדה האשכנזית.

9 חבצלת, 18, 33 (כ' בתמוז תרמ"ח).

החשש של רבני ירושלים מפגיעה בחלוקה נעשה מוחשי ביותר, שכן, מצד אחד, בקשות התמיכה מיפו נשלחו מעתה על-ידי ארגונים שלמוסד הירושלמי לא היתה שליטה עליהם, ובהם.¹⁰ ומצד אחר, איימה על האשכנזים ביפו הסכנה שתימנענה מהם קצבאות 'החלוקה', שקיבלו על-פי השתייכותם לכוללים בירושלים.¹¹ איום זה הוא שהשפיע, קרוב לוודאי, על חיים שמרלינג, מחסידי חב"ד ומייסדה של העדה האשכנזית ביפו,¹² להשלים עם מינוי רב פרושי מירושלים לראשות העדה, ובלבד שתישמר המסגרת הקיימת בחסות 'היישוב הישן'. גם ש' רוקח, שביקש לבסס את מעמדו בעיר על-ידי הידוק קשריו עם הממסד של 'היישוב הישן' בירושלים, תמך ברכ הלוי. שיתוף-הפעולה בין שמרלינג, רוקח והרב הלוי עשוי להסביר את השלמתה של העדה האשכנזית ביפו, שהיתה חסידית ביסודה ובמהותה, עם רב פרושי. לעומת זאת, התחברותו של ש' רוקח עם השניים, בייחוד עם שמרלינג, שסימל בעיני אחיו, א' רוקח, 'את הקנאים של ירושלים, חברון וצפת',¹³ יצרה פער בין שני האחים, שהיו שונים גם באופיים, במזגם ובהשקפת עולמם, ומנעה המשך של שיתוף-פעולה ביניהם. על כן, בשנת 1888, עם פיטוריו ממישרתו כמזכיר הוועד הפועל של חובבי ציון, עזב א' רוקח מיד את יפו לצמיתות.

אחרי יציאתו של א' רוקח מיפו, מילא את מקומו כמזכיר הוועד הפועל של חובבי ציון ביפו, יחיאל מיכל פינס.¹⁴ בשבע שנות ישיבתו ביפו (1888-1895) היה פינס הדמות המרכזית בחיי היישוב היהודי בעיר. עד שנת 1892 פעל בשיתוף-פעולה עם חוגי 'היישוב החדש' ביפו, ויחד עם ד"ר מנחם שטיין¹⁵ — ראש אגודת בני-משה, מיסודו של אחד העם — ויד ימינו יחזקאל דנין סוכובולסקי,¹⁶ וכן ש' רוקח ואחרים מבני 'היישוב הישן' ו'היישוב החדש', הקים את לשכת בני ברית 'שער ציון', והיה לנשיאה הראשון. הלשכה החליטה, בין השאר, לייסד קהילה אשכנזית

- 10 ראה, למשל: דרויאנוב (לעיל, הערה 5), ב, עמ' 327; חבצלת, 28, 29 (כ"ו באייר תרנ"ה).
- 11 עדויות ראה: י"ר אופלטקה, מסעי היר"ח באה"ק, ירושלים תרל"ו, עמ' ז; ב"צ גת, הישוב היהודי בארץ ישראל בשנות הת"ר-התרמ"א (1804-1881), ירושלים תשל"ז, עמ' 180.
- 12 חיים שמרלינג (1826-1894) נולד בחברון, והיה נכדו של ר' שמעון שמרלינג, מראשי קהילת חב"ד בעיר. בצעירותו עבר לירושלים, שם קיבל חינוך תורני. בשנת 1866 התיישב ביפו, והקים בה את הסוכנות לעמילות מכס הראשונה בעיר ובית-חרושת לעיבוד טבק. בשנת 1870 יסד את בית-הכנסת האשכנזי הראשון ביפו, ובכך הניח יסוד לקהילה האשכנזית בעיר. לפרטים אודותיו ראה: ד' תדהר (עורך), חיים ש' שמרלינג (ספרית ראשונים), תל-אביב תש"ו.
- 13 י' רוקח, ותיקים מספרים, רמת-גן תשל"ב, עמ' 47.
- 14 יחיאל מיכל פינס (1843-1913) נולד ברוסיה, ועלה לארץ בשנת 1878 כשליח 'קרן מזכרת משה מונטיפיורי'. סופר, הוגה-דעות ופובליציסט דתי משכיל, שהטיף ליישוב ארץ-ישראל ונגד התבוללות. ב-35 שנות פעילותו הציבורית היה פטרונם של הביל"ויים; מזכיר הוועד הראשון והשני של חובבי ציון ביפו (1888-1892); חבר באגודת בני-משה עד שנת 1892, כאשר הוצא ממנה על רקע עימות עם חבריה החילוניים. גם לאחר שחזר לירושלים, והמשיך שם בפעילות ציבורית ענפה, שמר על קשר הדוק עם יפו.
- 15 ד"ר מנחם שטיין (1855-1916), מאנשי ביל"ו, עלה לארץ בשנת 1883, והיה מראשוני הרופאים בארץ. בשנת 1884 מונה על-ידי הבארון לרופא במושבות, ובשנת 1887 פוטר כשל מעורבותו במרד הזוטא בראשון-לציון. עסק ברפואה פרטית בירושלים ובחברון. בשנת 1890 עבר ליפו, נטל חלק פעיל בחיים הציבוריים ונתמנה לרופא בבית-החולים 'שער ציון' (ראה עליו להלן) ולרופא של עיריית יפו. בשנת 1897 פוטר ממישרתו בעירייה, ובשנת 1899 — גם מבית-החולים שער ציון, ועבר לשמש כרופא בפתח-תקווה.
- 16 יחזקאל דנין-סוכובולסקי (1868-1946) נולד בביאליסטוק, ועלה לארץ בשנת 1886. תחילה עבד כפועל בראשון-לציון, וכעבור זמן השתקע ביפו. עסק במסחר, ופתח חנות מכולת, שהיתה למקום מפגש ציבורי לפועלים ולאיכרי המושבות. היה חבר פעיל באגודת בני-משה, בלשכת בני ברית ובמוסדות נוספים של 'היישוב החדש' ביפו. יחד עם ד"ר שטיין ייצג את סיעת בני 'היישוב החדש' במחלוקת של שנת תר"ס. מננה עם מייסדי אגודת אחות-בית.

יואל משה סלומון

ביפו. וכך, בעקבות פירוק האיחוד בין הספרדים לאשכנזים, ותוך הטחת האשמות הדדיות מצד בני שתי העדות,¹⁷ הכריזה הלשכה ביום כ"ט בסיוון תר"ן על הקמתה הרשמית של הקהילה האשכנזית ביפו,¹⁸ לאחר שקודם לכן נבחרו 'שבעת טובי העיר', כולם בני 'היישוב הישן'.¹⁹ אולם במציאות שבה היו האשכנזים תלויים במוסדות הקהילה הספרדית הוותיקה, היה הכרח באיחוד מחדש. יוזם האיחוד היה הרב הספרדי יעקב מאיר מירושלים,²⁰ שקיבל את גיבויו של החכם באשי יש"א ברכה, ונסתייע בש' רוקח וביואל משה סלומון.²¹

הספרדים התנו את הסכמתם לאיחוד בקבלת נציגות שווה לאשכנזים בוועד המאוחד. ומכיוון שתביעתם נדחתה על הסף, היתה השתתפותם חלקית ומסויגת. ואמנם, אחרי משא-ומתן מייגע הוחלט — על-פי הצעת פינס, 'שהספרדים יהיו כבאים אלינו ולא נהיה אנו כנטפלים ונספחים אליהם'²² — לצרף לשבעת חברי הוועד האשכנזים (הרב נ"ה הלוי, חיים המבורגר, מאיר שמרלינג, פינס, ש' רוקח, בצלאל הכהן לאפיין, יעקב הרצנשטיין) ארבעה חברים נוספים, שניים ספרדים, דוברי לדינו (חכם יוסף משה ונסים חנוך הכהן), ושניים מערביים, אך המערביים שלחו רק נציג אחד (אהרן שלוש). ראשי העדה המערבית הדומיננטית, הרב יוסף בן נון ומנהיגה יוסף בק מויאל,²³ שדבר לא נעשה בעדה בלא הסכמתו, לא הצטרפו לאיחוד. כמו-כן הוסכם למנות סגן לחכם באשי ביפו, ששכרו ישולם על-ידי כולל הספרדים בירושלים, כשם ששכרו של הרב הלוי שולם מקופת 'ועד כל הכוללים' בירושלים.²⁴

זמן קצר לאחר החתימה התרוקן ההסכם מתוכנו. רבני ירושלים התנגדו למינוי סגן לחכם באשי ביפו; המערבים, אשר מלכתחילה לא הצטרפו אלא למראית-עין בלבד — על-פי עדותו של פינס,

17 על-פי עדותו של דרויאנוב, 'אלה גם אלה נהגו מנהג של יהירות מוזרה מאד; הספרדים התייהרו ולא ראו עצמם ציבור אחד עם "העוברים ושבים" — עם המהגרים האשכנזים הללו. והאשכנזים התייהרו ולא ראו עצמם ציבור אחד עם "הפרנקים" הללו. ראה: א' דרויאנוב, ספר תל-אביב, תל-אביב 1934, עמ' 33; והשווה: ש' בן-ציון (גוטמן), 'מושב היהודים ביפו', ידיעות עיריית תל-אביב, 19, 2-1 (1949) עמ' 20-21.
18 ראה: 'קול קורא מני עה"ק יפו מיום כ"ח באלול תר"ן' — בית ועד לראשי עדת ישראל בעה"ק', חכצלת, 20, 37 (כ"ח באלול תר"ן).
19 פרטיכל ועד הקהילה, 1, כ"ט בסיוון תר"ן, פינסק ועד העיר יפו, ארכיון היסטורי עריית תל-אביב [להלן: את"א].

20 הרב יעקב מאיר (1856-1939) נולד בירושלים, נמנה עם קהל המקובלים של ישיבת בית-אל, והיה מגדולי חכמי הספרדים בירושלים. בשנת 1877 עבר ליפו לשנים אחדות, כדי לעסוק בחלפנות, והצליח בעסקיו. בשנת 1891 נמנה עם יוזמי האיחוד. בשנים 1899-1901 עמד בראש המסייעים ליישוב המחלוקת. בשנת 1921 נבחר לרב ראשי וראשון-לציון של העדה הספרדית, ועמד לצד הראי"ה קוק בראש הרבנות הראשית.
21 יואל משה סלומון (1838-1915) נולד בירושלים. הקים בית דפוס בו הוציא לאור את 'הלבנון', העיתון העברי הראשון בארץ. היה ממייסדי נחלת-שבעה ופתח-תקווה. בשנות השבעים של המאה ה"ט נשלח ליפו ושימש שליח של רבני האשכנזים בפולמוס האתרוגים, וכסדרה של מאמרים שפרסם בעיתונו ('יהודה וירושלים') יצא להגן על אתרוגי האשכנזים. אחרי שעשה שנים אחדות ביהודיה, חזר בשנת 1893 לירושלים יחד עם משפחתו, ושם המשיך בעסקנות ציבורית ובעבודה בבית-החולים ביקור חולים.

22 פרטיכל ועד הקהילה, 19, ד' באדר ב' תרנ"א, את"א.
23 הרב יוסף רפאל בן נון (1821-1906) נולד בירושלים, למד בישיבות הספרדים והוסמך לרבנות. בשנותיו האחרונות עבר ליפו ושימש רב לעדת הספרדים. חיבר ספר בשם 'איר מבין', שפורסם רק בחלקו. יוסף בק מויאל (1849-1914) נולד כרבאט שבמרוקו. היה ככור בארבעת בניו של אהרן מויאל. אביו סוחר אמיד, עלה לארץ בשנת 1853, התיישב בחיפה, ובשנת 1856 עבר ליפו. נמנה עם היהודים הראשונים שבנו את ביתם מחוץ לחומה, בנה חנויות ורכש אדמות. יוסף, שהיה מעשירי יפו, קנה גם הוא אדמות, שלימים נכנו על חלקן השכונות היהודיות ביפו. בשנת 1874 נתמנה לסגן קונסול ספרד ביפו.

24 על ההסכם חתמו 53 עסקני העדה הספרדית והמערבית. ראה פרטיכל ועד הקהילה, 25 (ללא ציון תאריך), את"א. וכן: ירושלים [של לונץ], ד (תרנ"ב), עמ' 227.

רק כדי לחבל בפעילות הוועד²⁵ — סירבו להעביר לוועד המאוחד כמוסכם את המונופולין על השחיטה, שהיה בידי הספרדים מאז ייסוד ועד העיר בשנת 1863. בכך נשלל מהוועד מקור הכנסתו העיקרי, הגבילה (המכס על הבשר), ונפתח מה שקרוי בלשון בני התקופה 'ריב הבשר', שגרם לסכסוכים בלתי-פוסקים במשך כל שנות התשעים של המאה ה"ט, ומנע איחוד מלא. אם נזכור כי הזכות לשחיטה נפרדת עמדה במרכז המערכה שניהל המיעוט האשכנזי בירושלים להיפרדות מן הקהילה הספרדית-השלטת בתחילת שנות השישים,²⁶ ונצרף לכך גם את המאמצים של המערבים בירושלים להקים לעצמם מסגרת ארגונית נפרדת בתוך הקהילה הספרדית²⁷ — על רקע זה ניתן יהיה להבין את דרישתה הבלתי-מתפשרת של העדה המערבית ביפו לקיים שחיטה נפרדת כביטוי לעצמאותה. ואכן, למרות התערבויותיהם החוזרות ונשנות של הרב מאיר ויש"א ברכה, לא הושגו אלא הסכמים חלקיים וזמניים.²⁸ מדי פעם, כאשר בוטל הסכם שחיטה, מאחר שהמערבים חזרו בהם מהסכמתם להעביר לוועד המאוחד אותה גבילה, הוחרפו היחסים בין הוועד המאוחד למערבים ובינם לבין נציגי הספרדים בוועד המאוחד. יתרה מזו: לא-אחת נדרשה הממשלה להטיל את מרותה ולמנות מפקחים, כדי שהשחיטה תיעשה כדין ובהתאם ל'הסכמות' חכמי הספרדים בירושלים מדורי דורות — משמע שתקום 'תקנת הקדמונים',²⁹ שלפיה כל עדה שוחטת בנפרד ובהתאם למנהגיה (ראה להלן). סכסוכי השחיטה הבלתי-פוסקים גרמו להפרדה למעשה, הגם שלא להלכה, בין המערבים לספרדים, שעד להקמת הוועד המאוחד לאשכנזים ולספרדים נחשבו לעדה אחת, חרף ההבדלים ביניהם במנהגים ובשפה. המשבר אירע על רקע החלטת הוועד המאוחד להתיר לשו"בים האשכנזים לשחוט בשר עבור בני העדה הספרדית ולהיפך. במכתבם אל יש"א ברכה, ביקשו חברי הוועד לאשר כדיעבד את החלטתם בשל הנימוקים הבאים:

...א. עדת המערביים נתפרדה מהאחדות ואחרי כן היא התפרדה ולא אנתנו — כי אין רצונה לאחדות ואין לנו דבר עמה.

ב. המערביים אינם נותנים לא להוועד ולא להספרדים מהכנסת הגבילה שלהם כלל.

25 פרטיכל ועד הקהילה, 19, ד' באדר ב' תרנ"א, את"א.

26 ראה: מ' אליאב, 'קווים להתפתחותו של הישוב הישן במאה ה"ט', פרקים בתולדות הישוב בירושלים [להלן: פרקים], בעריכת י' בן פורת, ב"צ יהושע וא קידר, ירושלים תשל"ג, עמ' 46. וראה גם: י' קניאל, 'מאבקים אירגוניים וכלכליים בין העדות בירושלים במאה ה"ט', פרקים, ב, בעריכת מ' פרידמן, ב"צ יהושע וי' טובי, ירושלים תשל"ו, עמ' 114-126.

27 ראה: י' ברנאי, 'העדה המערבית בירושלים במאה ה"ט', פרקים, שם, עמ' 132-133.

28 ראה פרטיכל ועד הקהילה, 31, 68, 70, 102, בשנים תרנ"ב-תרנ"ג, את"א. על אחד ההסכמים משנת תרנ"ג חתומים יש"א ברכה, הרב הלוי, נציגי הוועד המאוחד ונציגי המערבים, ראה: פרטיכל ועד הקהילה, 74, תרנ"ג, את"א.

29 'תקנת הקדמונים' מבוססת על מנהג שהיה מקובל ומוסכם בין יהודים למוסלמים, שיהודים שוחטים את בהמותיהם של המוסלמים, אשר נזקקו לשוחט מאמין באל אחד. על כן קנו היהודים מן המוסלמים את הבשר הקדמי, אם לא היה טריפה. אך מכיוון שלעתים היה הכרח לקנות את כל הבהמה, התקינו חכמי הספרדים בירושלים, שיהודי שיקנה ממוסלמי את הבהמה, יהיה אחראי על ניקור הבשר. על תקנה זו כבר הערימו במאה הי"ח יהודים מצפון-אפריקה, שהתיישבו בירושלים. ראה: נסים חיים משה מזרחי, אדמת קודש, קושטנדינא תק"ב, י"ד, ס"י יד; ישראל אליהו, עוגת אליהו, ליוורנו תק"ץ, ס"י לט; מ' וינשטיין, 'על חיי החברה בירושלים במאה הי"ח' (לעיל, הערה 26), עמ' 180-181.

נסיון ראשון להפר תקנה זו ביפו נעשה בראשית שנות השמונים של המאה ה"ט. ראה מכתב מאברהם מויאל אל יש"א ברכה אלישר, י"ב בסיוון תרמ"א, בסל"א כ"א, ארכיון אלישר, עמ' 167. ראה גם: רם, לעיל, הערה 4.

ג. המערביים לקחו להם קצב אשכנזי והוא מוכר גם לבני אשכנז.
ד. המבקשים הם משלנו מבני האחדות.
ה. מרבית האוכלים בשר גסה הם אשכנזים... ובדעתנו בזה יזול מחיר הבשר והיה טובה גדולה להעניינם. הסכמנו... ואין כאן שום מקום לבעד לחלוק על הסכמותינו...³⁰
ריב הבשר, שחרג מעבר להבדלים במנהגי השחיטה, העסיק את הוועד באינספור ישיבות ובקובלנות אל יש"א ברכה. בשנת 1896, לאחר שנציג העדה הספרדית הגיש את התפטרותו מהוועד המאוחד,³¹ נערך בהנחיית החכם באשי הסכם של 'איחוד הגבילות', ובו נקבע סופית כי מכאן ואילך יעמדו כל ענייני הבשר – מינוי שו"בים, מתן רשימות לפתיחת חנויות והמכס על הבשר – תחת פיקוח הוועד המאוחד. וכל העוסקים בשחיטה, כולל השו"בים יישארו על משמרתם ולא יקופח שכרם: 'חוקה אחת ומשפט אחד לכל בני ישראל בין ספרדי בין מערכי בין אשכנזי בלי שום הבדל או חסרון או יתרון כלל'.³²
בצעד זה, שהיווה תקדים בארץ, נטל הוועד המאוחד לידינו את המונופולין על השחיטה, וסלל את הדרך למבנה ארגוני מתוקן יותר.³³

במקביל למאמצים שעשה הוועד המאוחד לצרף אליו את נציגי העדה המערבית, ניהלו המשכילים החילונים מאבק לקבלת ייצוג הולם בוועד המאוחד כביטוי למשקלם הסגולי בחברה היפואית של שנות התשעים. בשנות השמונים נערך המפגש הראשון של אנשי 'היישוב הישן' עם העולים החדשים מן הגל הראשון של העלייה הראשונה, ובמהרה הניב פירות. בני 'היישוב הישן' ו'היישוב החדש' יסדו במשותף מוסדות וארגונים מקומיים, ובהם חברת 'עזרת ישראל' ולשכת בני-ברית, וארגונים כללי-יישוביים, כגון הוועד הפועל של חובבי-ציון, שתמכו בארגונים המקומיים גם מן הבחינה הכספית. שיתוף-פעולה זה, שהיה מלווה בהצלחה של בני 'היישוב החדש' להשליט את דעותיהם ואת אורחות חייהם על בני 'היישוב הישן', העמיק את העימות החרף שפרץ בין 'היישוב הישן' ל'יישוב החדש' על רקע ניגודים קוטביים בהשקפת עולמם: ערכים יהודיים דתיים-מסורתיים לעומת לאומיות מודרנית, שהפנימה ערכים אירופיים שהיו זרים ליהדות ואיימו על עיקרי אמונתה. במערכה ביפו עמדו זה מול זה אגודת בני-משה – שחבריה היו שותפים לכל מוסד ומפעל ביפו כגון, ייסוד ספריית 'שער ציון', לשכת בני-ברית ועוד – והרב הלוי.³⁴ התנגדותם של חברי הוועד המאוחד לצרף אליהם את נציגי 'היישוב החדש' היתה חלק

30 בסל"א כ"א, ארכיון אלישר, מס' 27. והשווה מכתבו של ר' יהודה רפאל ב"ר מנחם הלוי אל אג"ן [ללא ציון תאריך], בסל"א כ"א, ארכיון קד"ש, תיק 736/736, ס" 46.

31 המתפטר היה נסים חנוך הכהן, מיוזמי האיחוד וחבר הוועד המאוחד מיום היווסדו, מן הפעילים הבולטים בעדה הספרדית. הזדהותו עם עמדת חברי הוועד האשכנזים גרמה למתח בינו לבין חיים אמזלג, סגן הקונסול הבריטי ביפו, שהגן על עמדת המערבים. ראה: מכתבו של אמזלג מיום י"ג באייר תרנ"ו, בסל"א כ"א, אוסף אלישר.

32 פרטיכל ועד הקהילה, 102, תרנ"ו, את"א.
33 ההסכם הנדון החרף את היחסים בין המערביים לספרדים, ועל רקע זה פיטר יש"א ברכה את רבה של העדה המערבית, הרב בן נון, 'שהחיר את אשר אסר החכם באשי'. ראה: פרטיכל ועד הקהילה, 24, 31, 41, תרנ"א ותרנ"ב, את"א. וכן מכתב מחברי הוועד המאוחד אל יש"א ברכה, מיום י"ג באייר תרנ"ט, בסל"א כ"א, ארכיון קד"ש, תיק 330.

34 ראה, למשל: חבצלת, 21, 16 ('ד בשבט תרנ"א); שם, 20 ('כ"ד אדר תר"ס), שם, 29 ('כ"ו בתמוז תרנ"א); בשנים 1892-1893, משהוחרף העימות, הופסקה חברותו של פינס באגודת בני-משה, ואחר כך גם הוצא מהוועד הפועל של חובבי-ציון.

מההתכנסות וההסתגרות של 'היישוב הישן' בתוך עולמו הפנימי, לאחר שהכיר בחוסר-יכולתו להטביע את חותמו על המתרחש בחברה הארצישראלית.³⁵

בנסיבות אלה, על רקע 'ריב הבשר' בין הוועד המאוחד למערכים מזה, והמאבק בין 'היישוב הישן' ל'יישוב החדש' מזה, נערכו בשנת 1893 בחירות ראשונות לוועד המאוחד.³⁶ חרף התנגדות של חברי הוועד הישן נבחרו לוועד גם נציגים של המשכילים החילונים מבני העלייה הראשונה ובעלי-מלאכה, ובראשם שטיין ויהושע אייזנשטדט (1854-1918), מראשי בני-משה וסגן ראש הוועד הפועל של חובבי-ציון ביפו. לצדם נבחרו מחדש כל חברי הוועד היוצא.³⁷ הללו סירבו לשתף פעולה עם הנבחרים החדשים, והגישו את התפטרותם לרב הלוי. כקנוניה בין ש' רוקח, ח' שמרלינג ומרדכי אדלמן (1851-1922) מירושלים — ראש החברה 'למען ציון', השותפה העיקרית בהחזקת בית-החולים 'שער ציון', שנוסד בשנת 1891 — הוצא בית-החולים מתחום סמכותו של הוועד החדש, ואדלמן נתמנה לגבאי של בית-החולים לצדו של רוקח שזה שנים אחדות היה לאיש החזק בקהילת יהודי יפו. לנבחרים החדשים לא נותר אלא להגיש את התפטרותם, והוועד הישן הושב על כנו, על-פי בקשת נשיאו הרב הלוי.³⁸ התבצרות נציגי 'היישוב הישן' בוועד העיר של יפו היתה חלק מהסתגרותו של 'היישוב הישן' בארץ, אשר באה לשמור על הקיים ולעצור את ההשפעות החדשות שהתחילו לחדור גם לתוך מחנהו שלו.³⁹

משנת 1898, עם העברתו של בית-החולים 'שער ציון' — שהפך להיות המוסד החשוב ביותר של היישוב היהודי ביפו — מביתו השכור לבית קבוע,⁴⁰ החרף העימות בין ש' רוקח, ששימש גם מנהלו האדמיניסטרטיווי לד"ר שטיין, מנהלו הרפואי. מעבר למאבק על סמכויות בין השניים, התנגד שטיין להפרשת חלק ניכר מהכנסות בית-החולים להוצאות הוועד. בעניין זה היו תמימי דעים גם תומכיו של רוקח, שאחד מהם כתב: 'אי אפשר לשנות מצדקה לצדקה ולקחת מהכספים הנכנסים לביה"ח לצרכי העיר... בעוד אשר ביה"ח בעצמו עודנו פורח באוויר'.⁴¹ טעם לפגם מצא שטיין גם במינויו של אדלמן לחבר בוועד המאוחד. אולם לכך לא נודעה ממילא כל משמעות. משנת 1896 חדל הוועד להתאסף, ורוקח פעל מעתה לא רק למעשה כיה"אם גם להלכה באופן עצמאי.⁴² ביטוי סמלי למעמדו המיוחד ביפו הוא הכינוי שניתן לו — 'הש"ר או הרש"ר' (האדון ר' שמעון רוקח). וכך כתב, בין השאר, אחד ממעריציו הרבים: 'הכל יודעים את הסוד הכמוס כי הרש"ר אינו רק סוכן הוועד, כי אם גם מנהלו וראשו, והוא הרוח החיה באופני כל מעשי הועד... והעטרה הזאת הולמתו ודאי'.⁴³

שמעון רוקח

35 לעניין זה ראה: י' קניאל, המשך ותמורה, ירושלים תשמ"ב, עמ' 189.

36 חברי הוועד המאוחד לא נבחרו, כיה"אם מוננו על-ידי בני עדתם, תוך החלטה לערוך בשנת 1893 בחירות לוועד המאוחד.

37 פרטיכל ועד הקהילה, 75, 76, תרנ"ד, את"א.

38 פרטיכל ועד הקהילה, 79, תרנ"ד, את"א.

39 ראה: קניאל, לעיל, הערה 36.

40 ביתו הקבוע של בית-החולים 'שער ציון' נרכש הודות לש' רוקח, שבהשתדלותו נתקבלה תרומה מאת הבארונית קלרה הירש (1833-1899), אלמנתו של הבארון מוריץ הירש. בכספי תרומתה נקנה בית על שפת הים, בקירבת נווה-שלום.

41 חבצלת, 28, 4 (י' בחשוון תרנ"ח).

42 בשנה זו מסתיים פנקס הפרטיכל של ועד העיר.

43 חבצלת, לעיל, הערה 41.

מתיחות סמויה שררה באותה עת גם בתוך העדה האשכנזית, בין הפרושים בהנהגת הרב הלוי ורוקח – ועל רוקח נאמר שהיה חסיד בין חסידים ופרושי בין פרושים – לבין החסידים, שרק הודות למנהיגים ח' שמרלינג, ששימש, כאמור לעיל, סגנו ויד ימינו של הרב הפרושי הלוי, והודות לו לא פרץ הסכסוך כלפי חרץ. אולם איזון זה הופר בשנת 1894, כאשר שמרלינג נפטר, ואיש מבין החסידים לא נתמנה למלא מקומו בוועד. כך נחסמה הכניסה לוועד המאוחד גם בפני נציגי העדה החסידית. בשנת 1875 כתב הרב הלוי פירוש לסידור של הגר"א, ופירוש זה הוכנס לתפילות בבתי-הכנסת ובישיבות של האשכנזים, שברובם התפללו מימים ימימה בסידור האר"י. עובדה זו הגבירה אף היא את המתיחות בקרב האשכנזים. אולם הטענה, שסידור הגר"א היה הגורם הראשון במעלה לפילוג העדה האשכנזית,⁴⁴ אינה עומדת במבחן המציאות, ולו רק משום שהפילוג אירע כעבור כחמש שנים, כאשר נוצרה זהות אינטרסים בין החסידים למשכילים החילונים. החסידים יצאו נגד הרב הלוי, והמשכילים החילונים נגד שלטון היחיד של רוקח. על בסיס ברית זו נערכו החסידים, ובראשם יצחק שמרלינג,⁴⁵ והמשכילים החילונים, בני 'היישוב החדש', בהנהגת ד"ר שטיין לקראת הבחירות של שנת תר"ס. אליהם הצטרפו חיים אמזלג ובנו יוסף אמזלג.⁴⁶ כך הצליחו לזכות בבחירות שנערכו ב"ט בחשוון תר"ס (23 בספטמבר 1899) והם גם שקבעו את הרכב הוועד החדש.

כל שידוע לנו על תוצאות בחירות אלה הוא העובדה שהם הפכו את העיר למרקחה, והיו ניצוץ להתלקחות המחלוקת הגדולה של השנים תר"ס-תרס"א. משמעותן המעשית של תוצאות בחירות אלה היתה פילוג העדה האשכנזית בפועל לפרושים ולחסידים והעברת השליטה על היישוב היהודי ביפו מידי רוקח ותומכיו מבני 'היישוב הישן' למשכילים מבני 'היישוב החדש'; כך ניתן אפוא להסביר את חריפותה של המחלוקת. שתי התעודות שלפנינו הן תגובה אחת של הספרדים (דוברי לדינו ומערבים), תומכי הוועד המאוחד ו'היישוב הישן', להצלחתם של בני 'היישוב החדש' ובעלי בריתם החסידים בבחירות להנהגת העדה היהודית ביפו.

44 ראה: טכורש, לעיל, הערה 3.

45 יצחק שמרלינג (1850-1914) נולד בחברון, בן בכור לאביו, חיים שמרלינג (ראה אודותיו לעיל, הערה 12). המשפחה עברה להתגורר ביפו, ובשנת 1890 רכש ראש המשפחה חצר גדולה, שנקראה 'חוץ שמרלינג' (או 'בתי שמרלינג'), עבד עם אביו בעמילות מכס, ולאחר פטירת האב המשיך בעבודה זו ובפעילות ציבורית עם אחיו יחיאל אביגדור שמרלינג (1852-1920), נבחר פעמים אחדות לוועד העיר.

46 יוסף אמזלג (1860-1944). נולד ביפו, לאביו, חיים אמזלג, מעשירי הקהילה היהודית וסגן הקונסול הבריטי ביפו. בראשית 1881 יצא ללונדון משלחת מחקר בריטית בנגב ובמדבר סיני. הקים את המועדון היהודי האנגלר-פלשתאיני. שימש סוכן ראשי של חברת הביטוח 'לוי לונדון' ומפעילי מוסדות החסד של הקהילה. זמן-מה היה ראש ועד הקהילה ביפו.

תעודה א

בע"ה

למעלת כבוד הרב הגאון והגדול מעוז ומגדול עטרת ראשנו ותפארתנו ראש"ל כקש"ת¹
כמהר"ר² יעקב שאול אלישר הי"ו³ לפני שמש ינון שמו ויכון לעד זכרו אכ"ר.⁴

אדונינו מורינו ורבינו!

מרהיבים אנו החו"מ עוז בנפשינו להגיש בזה מחאה גדולה ונמרצה על בחירת הועד החדש להנהגת
העדה פה, שנבחר תמול לעדתינו. ואלה הם טעמי מחאתינו

(א) מאן חשוב ומאן ספון לפקוד ועד על עדתינו הלא כת"ר⁵ הכרוב הממשח הסוכך בכנפי צדקתו
על עדתינו פה, ותמהים אנו איך נעשה הדבר הזה לבחר ועד בלי רשיון והסכמת כת"ר.

(ב) כל הבוחרים הי"ו⁶ כ"ו ומהם היו ששה אשכנזים, והם האשכנזים בחרו ועד לעדתינו היתכן
הדבר?

(ג) שנים מהעשרים הספרדים לא חתמו על הבחירה, וארבעה מהם שחתמו לתומם, נתחרטו על
מעשיהם תומי⁷ בהודע להם כי יד רמיה שולטת בזה.⁸

(ד) אלה השחצנים שסבבו את הבלבולים פה,⁹ פעלו על לב ההמון שמכל בית הכנסת יבחרו

* הערת המערכת: התעודות א' וב' שלהלן מקורן באוסף משפחת אלישר. תודת המערכת לד"ר אברהם
חיים אשר העמיד שתי תעודות אלה לרשותנו.

1 ראשון לציון, כבוד קדושת שם תפארתו.

2 כבוד מורנו הרב רבי.

3 השם ישמרהו וינצרהו.

4 אמן כן יהי רצון.

5 כבוד תורתו.

6 השם ישמרהו ויחיהו.

7 תכף ומיד.

8 בהצבי, 15, 23 (ט' באדר א' תר"ס), הופיעו חתימותיהם. נציין להלן את שמותיהם ונציין מספר פרטים
אודותם.

יוסף אמזלג, ראה לעיל, הערה 46.

אברהם חיים שלוש (1867-1925), נולד בנווה-צדק לאביו, אהרן שלוש. עיקר עיסוקו היה בחברה לקבלנות
ובבית-חרושת לחומרי בניין, שני מפעלים שיסד יחד עם אחיו, העסקן הציבורי ו"א שלוש. החברה בנתה
את בית-הספר לבנות בנווה-צדק, את בתיה הראשונים של אחות בית ואת הגימנסיה הרצליה.

שלום מויאל (1846-1927), בן שלישי של אהרן מויאל (ראה אודותיו לעיל, הערה 23). המשיך, כאביו ואחיו,
ברכישת קרקעות, אך בעיקר עסק בנטיעת פרדסים בסביבת יפו ועזר לאחיו, אברהם מויאל, ראש הוועד
הפועל הראשון של חובבי-ציון ביפו, בפיתוח המושבה פתח-תקוה. היה ממייסדי בית העלמין הישן בתל-
אביב ובית-הכנסת 'אהל מועד'.

אליהו מטלון (1870-1955) נולד ביפו, בנו בכורו של אברהם מטלון. עסק בייבוא חיטה ושעורה.

יצחק מאיר מטלון (1848-1928), בנו השני של מאיר אהרן מטלון. נולד ביפו. עסק בייבוא כבשים ועגלים
ממצרים, שאותם היה מייבא בסירות מפרש.

מימון חסין (1870-1950), חכם מימון, היה מורה בתלמוד-התורה של המערבים, ועסק גם במסחר.

האחרון בקבוצה זו, שהגיש מכתב התפטרות מהוועד בנפרד, היה הרב נסים קורקידי (1872-1938). נולד
בתורכיה. בשנת 1881 עלה עם הוריו לארץ, והתיישב בירושלים, ובשנת 1889 ירד לגור ביפו. עסק בהוראה
ואחר כך במסחר. היה מעסקניה הבלוטים של העדה הספרדית ומהפעילים להקמת הוועד המאוחד. חברי
המועצה העירונית של יפו לפני מלחמת-העולם הראשונה. היה ממייסדי חברת אחות-בית ובין הראשונים
שהקימו את ביתם בתל-אביב.

9 הכוונה לאנשי סיעתו של ד"ר שטיין ולבעלי בריתו החסידים.

שנים, והם יהיו הבוחרים את הועד, ויבחרו שמנה עשר אנשים,¹⁰ ולבסוף בשעת הבחירה (לכשנסיר מהם אלה הששה הנוכרים בסעיף ג') לא היו כי אם ארבעה מובחרים בתי הכנסיות. (ה) לבד הבוחרים לא הוזמנו מכל נכבדי העיר אף אחד, ואף האדונים הנכבדים שעסקו עד כה בהנהגת העיר שלפי היושר היו¹¹ להם להיות מהראשונים בחות דעתם, מהם לא הוזמן אף אחד, לא מעדתנו ולא מעדת האשכנזים.

(ו) ארבעה מבוחרים מן הנבחרים לועד העדה, המה חוסים בצל ממשלות אחרות, ומה יוכלו אלה לעשות לטובת העדה בענינים שבין העדה והממשלה יר"ה.¹² והנה באמנה, רוב הנבחרים הללו בתור אנשים פרטיים חביבים הם ורצויים בעיני הבריות ולא עליהם אנו קוראים תגר כי אם על הבחירה שהיתה שלא כדת, ואף גם זאת כי הרוב הזה הוא מהחוסים בצל ממשלה אחרת.

ובכן הננו פונים לכת"ר ומחויים קידה ומחלים בעשר חלות מפניו כי יבטל את הבחירה הבלתי צודקת הזאת, ויצו לעשות בחירה חדשה ובבחירה הזאת, פני כת"ר ילכו עמנו זאת אומרת כי כת"ר ישלח שלוחו כמותו והוא יסדר הבחירה ויעמוד על טובה, ואז יקויים בנו אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו באנו על החתום פה יפו ת"ו¹³ יום ג' כ' מרחשון שנת סת"ר לפ"ק.¹⁴

נאום הצעיר דוד אביטבול ס"ט¹⁵ ע"ה¹⁶ חביב אסיין נאום מימון חסין הי"ו
 נאום יעקב כהן הי"ו נאום נסים גוזיו ס"ט נאום שמעון זיתוני הי"ו
 ע"ה משה אביטבול הי"ו ס"ט¹⁷ ע"ה משה חרוש הי"ו¹⁸ הצעיר יצחק סמחון הי"ו¹⁹
 שמעון חסין הי"ו²⁰ יוסף בכור דאגון ס"ט יהודה [?] דוד
 ע"ה אליעזר דוד אזולאי²¹ ע"ה דניאל עטייא ס"ט²² ע"ה יוסף חיים אביטבול²³

10 על-פי השיטה המקובלת בימים ההם, הוכרו על בחירות ברוב דעות או על-פי דעות נעלמות. בבחירות אלה בחרה כל עדה בנפרד מכל בית-כנסת שלה 2 מועמדים, סה"כ 18 איש, ואלה בחרו מתוכם את נציגיהם לוועד. בכל אחת משתי התעודות הנדונות התווספו 18 בוחרים מבני העדה המערבית, 18 מבני העדה הספרדית, סך-הכל 36 בוחרים.

11 היה.

12 ירום הודה.

13 תיבנה ותכונן.

14 כ' בחשוון תר"ס. לפ"ק = ציון התאריך ללא הקידומת ה' (חמשת אלפים); תר"ס (במקום התר"ס).

15 ס"ט — סימן טוב; דוד אביטבול (או אבוטבול) (1861-1924), נולד ביפו לאביו אברהם. עסק בייבוא טקסטיל ובייצוא פרי-הדר.

16 ע"ה — על החתום.

17 משה אביטבול (או אבוטבול) (1863-1908), נולד ביפו לאביו, שלמה אביטבול. עסק במסחר טקסטיל ביפו, חבר בוועד העיר.

18 משה חרוש, עלה לארץ ממרוקו בראשית שנות השישים של המאה הי"ט. תחילה לימד בתלמוד-תורה, ואחר כך עסק במסחר בבדים. היה מהפעילים הבולטים בבית-הכנסת 'קהילת יעקב'.

19 יצחק שמחון (1870-1930) נולד ביפו לאביו הרב חכם יוסף שמחון מוותיקי העדה המערבית ומפעיליה, שיסד תלמוד-תורה מתוקן, ועם ייסוד בית-ספר כל ישראל חברים עבר עם תלמידיו לבית-ספר זה ושימש בו מורה לעברית ולערבית. הבן יצחק המשיך כאביו לעסוק בחינוך ובענייני ציבור.

20 שמעון חסין (1880-1950), אחיו של מימון חסין, הנוכר לעיל, בהערה 8 לתעודה.

21 הרב אלעזר דוד אזולאי, נולד בפאס שבמרוקו. בשנת 1848 עלה לארץ, התיישב תחילה בחברון, ואחר כך עבר ליפו. נמנה עם חכמי העדה המערבית, חיבר ספר גדול בשם 'קריית ארבע', והוא ביאור לספר הוזהר.

22 דניאל עטייא (1855-1925), נולד בחברון לאביו, מכלוף עטייא. עבר ליפו, ועסק במסחר.

23 יוסף חיים אביטבול (1877-1927), נולד ביפו לאביו, שלמה אביטבול, שעלה לארץ ממרוקו והתיישב ביפו.

שלמה אברהם יאודה יוסף כוהן הי"ו²⁴ הצעיר חיים נסים הכהן ס"ט
 הצעיר אברהם ששון הי"ו ס"ט הצעיר יצחק יקואל ס"ט יעקב מימון זארמאתי הי"ו²⁵
 הצעיר יוסף מיזראחי הי"ו²⁶ הצעיר יעקוב מיזראחי הי"ו²⁷
 הצעיר אברהם ישועה אלבצראווי ס"ט²⁸ הצעיר מכלוף אשדו הי"ו הצעיר יוסף מאמן ס"ט
 הצעיר אברהם אזולאי הי"ו ע"ה דוד כהן שולאל ס"ט²⁹ ע"ה יעקב בתשכילא ס"ט
 יצחק אזרחי הצעיר יחיאל יקואל ס"ט הצעיר בכור יקואל הי"ו
 הצעיר יוסף חלופון ס"ט הצעיר רובין יקואל ס"ט יעקב ן' נון הי"ו³⁰
 ע"ה יהודא ן' יוסף אדהאן

- 24 יאודה יוסף כהן (1859-1924), בן יחיא, נולד בעדן.
 25 יעקב בן מימון זרמתי (1838-1928), נולד ביפו לאביו, מימון זרמתי, שעלה עם משפחתו ממרוקו בשנת 1836. עסק במסחר בפרדים ובסוסות אצילות, שהיה קונה בחצי האי סיני, בסוריה ובלבנון, והיה מוכרם במצרים. עם ייסוד פתח-תקווה, בשנת 1878, עבר בה בשמירה, ומשננטשה המושבה, חזר ליפו, והחל לעסוק במסחר האתרוגים.
 26 יוסף מזרחי (1874-1930) נולד בירושלים. בנעוריו ירד ליפו, והתגורר בנווה-שלום. עסק במסחר סיטוני של מצרכי מזון. נמנה עם מייסדי חברת אחוזת-בית.
 27 יעקב מזרחי (1857-1930) נולד ביפו לאביו, בנימין מזרחי. היה גבאי וראש החברה קדישא של הספרדים ביפו בשנים 1902-1909. בימי כהונתו, כאשר פרצה מגפת כולרה, נרכשה אדמת בית העלמין ברחוב טרומפלדור.
 28 אברהם ישועה אל-בצראווי, נולד בבצרה שבבגדד. נמנה עם בני משפחת סוחרים אמידים.
 29 דוד שולל (1872-1927) נולד ביפו לאביו, מסעוד שולל. היה סנדלר במקצועו.
 30 יעקב בן נון (1859-1929), בנו של רב העדה המערבית, יוסף בן נון (לעיל, הערה 23). נולד בירושלים. ועסק בחלפנות ביפו.

תעודה ב

בעיה"ת¹
 למעלת כבוד מורינו ועט"ר הרב הגדול, מעוז ומגדול, הגאון המפורסם
 ירא אלקים, ועומד בפרץ, רב רבנן וראשון לציון כמוהר"ר
 יעקב שאול אלישר הי"ו לפני שמש יגון שמו ויכון לעד זכרו אכיר.

אנחנו החו"מ משתחיים לפני הדר"ג,² הנה שמענו כי הא' ר"י גאלדמאן³ יצ"ו⁴ אשר מלאנו את ידיו
 בהרשאתנו לעמוד לפני כת"ר להציע טענותינו ונמוקינו על הבחירה של ועד העיר מצד ק"ק⁵

- 1 בעזרת השם יתברך.
- 2 הדרת גאונו.
- 3 יעקב גולדמן (1856-1931) נולד בירושלים, משכיל בן היישוב הישן, סופר ועיתונאי. בראשית 1890 נתמנה למוכיר ועד הקהילה האשכנזית ביפו, ואחר כך גם למוכיר הוועד המאוחד. היה פעיל בחיי הציבור לצדו של ש' רוקח.
- 4 ישמרהו צורהו ויחיהו.
- 5 קהילת קודש. ראוי לציין כי יפו הגם שלא נמנתה עם הערים שנכבשו בידי יהושע בן-נון, ולא היתה אחת מערי הקודש, הקפידו תושביה מאוד (לאחר ויכוח הלכתי בסוגיה זו במאה הי"ח) להוסיף לשמה את התואר ק"ק או עיה"ק יפו ת"ו.

הספרדים והמערבים יצאו שנעשה שלא בהוגן ביום י"ט מרחשון תרס"ק, ממאן לקבל עליו את שליחותנו, לפיכך ממלאים אנו, עתה את ידי מעלת ס"י אליעזר אזולאי⁶ הי"ו וס"י חביב אשרו⁷ הי"ו שתהי ידם כידנו ופיהם כפינו להציע כל טענותנו לפני כתי"ר וקה נקוה כי עט"ר, ישי"ם לב לדברינו הנאמרים בצדק ויצוה לעשות בחירה חדשה וישוב השלום על כנו והיתה הברכה שרויה בתוכינו, ולעט"ר תהי צדקה ושלום על כל ישראל כעתירת עבדיו המשתחיים מרחוק מול הדרת גאוונו ולזה באנו על החתום ביום ג' ה' ימים לחו' כסלו שנת סת"ר לפ"ק.⁸

הצעיר דוד אביטבול ס"ט	הצעיר נסים גוזיז	הצעיר שמעון זתוני ס"ט
הצעיר יעקב כהן הי"ו ⁹	ע"ה הצעיר משה דייזן ¹⁰	ע"ה יעקב בושכילא ס"ט
מורדוך חסון	ע"ה משה אביטבול ס"ט ¹¹	הצעיר יוסף בכור דאנון שלמה אברהם
יאודה כהן הי"ו	ע"ה מאיר חי עזווי ס"ט	ע"ה יהודה ן' יוסף אדהאן
שבתי יושע	הצעיר אברהם ששון הי"ו ס"ט	הצעיר חיים נסים הכהן ס"ט
הצעיר יצחק יקואל ס"ט	הצעיר יעקב אוהיון הי"ו ס"ט	הצעיר רובין יקואל ס"ט
הצעיר יצחק הכהן ס"ט	ע"ה יהודה מולכו הי"ו	יעקב אבוטבול ס"ט ¹²
הצעיר יחיאל יקואל	ע"ה דניאל עטייא הי"ו ¹³	הצעיר בכור יקואל הי"ו
ע"ה יאודה קדוש ס"ט	הצעיר סלים כיאט	ישראל מוטרו ס"ט
יאודה בן שלום בן [קרי] הי"ו	יצחק אזהרי	הצעיר אברהם ישועה אלבצראווי ס"ט ¹⁴
אהרן חסין הי"ו	הצעיר שמואל כהן ס"ט	משה מאמאן הי"ו
הצעיר חיים מוטרו ס"ט ¹⁵	יצחק עטייא	מכלוף אשרו הי"ו ס"ט

6 ראה לעיל, תעודה א, הערה 21.

7 לא מצאתי פרטים עליו.

8 ראה לעיל, תעודה א, הערה 14.

9 יעקב כהן נולד במרוקו. ביפו עסק במסחר, ונמנה עם אמידי העדה המערבית. יסד בשנת 1909 את בית הכנסת 'קהילת יעקב' הנושא את שמו.

10 ציון משה (1839-1920), סוחר.

11 ראה עליו לעיל, תעודה א, הערה 17.

12 יעקב אביטבול (1878-1959) נולד ביפו, בן בכור לדוד אביטבול ונכד של יעקב אביטבול. מגדולי סוחרי הדיים ביפו.

13 ראה עליו לעיל, תעודה א, הערה 22.

14 ראה עליו לעיל, תעודה א, הערה 28.

15 חיים מוטרו (1878-1960), נולד ביפו לאביו, יוסף, שהתיישב בשנת 1886 ביפו. הבן עסק בייצוא אתרוגים והיה חבר ועד העדה הספרדית בוועד המאוחד.

משתי התעודות הללו עולות שתי עובדות יסוד: האחת, שבוועד החדש לא היה אף לא נציג אחד מהוועד היוצא והאחרת, שבשנים אלה, שבהן השפעת ירושלים על יפו היתה חזקה, לא יכול היה הוועד החדש להיחשב לחוקי כל עוד לא הכיר החכם באשי והראשון לציון יש"א ברכה בנציגי הספרדים שנבחרו לוועד. באשר לבחירת נציגי האשכנזים, חזרה על עצמה התופעה מן השנים הקודמות, כאשר הרב הלוי ביטל כל בחירה שלא היתה לרוחו של הוועד הישן (ראה לעיל). וכך ביטל הרב גם הפעם את הבחירה 'אחרי אשר מצא ביניהם כאלה אשר בעיניו הם פוקרים בדת

ישראל ואינם ראוים לדעתי להיות מנהיגי הקהילה.⁴⁷ לפיכך, טרם שהגיעה מחאת הספרדים לדיון כלשהו בפני יש"א ברכה, התפלגה העדה האשכנזית, והמחלוקת בתוכה העמיקה והלכה; 'מכיוון שראו מתנגדי רוקח וסיעתם כי כל כוחו של זה [רוקח] צפון ברכ, הלכו המה וימגו להם לרב את אחד מחסידי חב"ד שבחברון ר' שניאור זלמן סלונים...⁴⁸ עתה עזבו כל החסידים אשר היו עד כה חסידיו של הרב הרץ הלוי ועברו אל הרב החסיד.⁴⁹

הרב סלונים נתמנה על-ידי הרב זלמן שניאור פרדקין מירושלים, הידוע גם בכינוי הרב מלובלין.⁵⁰ הרב פרדקין מינה גם שני שו"בים,⁵¹ וכל זאת בתגובה על שהרב שמואל סלאנט העדיף עליו את רבה של מיר, אדר"ת (אליהו דויד רבינובין תאומים), כממלא מקומו. חסידים בירושלים — שראו ברב פרדקין חסיד חב"ד, מועמד טבעי לרשת את הרב סלאנט, ונפגעו קשות ממינויו של אדר"ת — מצאו עצמם עתה במחנה אחד עם החסידים ביפו, והתייצבו עימם כנגד מחנה הפרושים בשתי הערים.

יתרה מזו, העובדה שהבאת הרב סלונים ליפו נעשתה בכרית עם המשכילים החילונים יצרה מצב חדש לחלוטין. עד אז היו שני מחנות מוגדרים; חברי הוועד המאוחד נמנו עם בני היישוב הישן, אך עתה 'המדיחים' התחברו את המתחסדים והמטהרים ויבעטו ברכם... אשר הוא כחומה להדת וליהדות ויעטפו את מעשיהם במסוה של קנאת הדת חסידות ומתנגדות.⁵² היתה זו תופעה בלתי-מוכרת בחברה הארצישראלית של הימים ההם, שהיתה מסוכסכת ומפולגת בתוכה, אך היתה מאוחדת בהתנגדותה לרוחות החדשות שהביאה עימה לארץ הלאומיות היהודית החילונית. מציאות חדשה זו — שבה חל פילוג בתוך 'היישוב הישן' — עשויה להסביר במידה רבה את עומקו של הסכסוך ואת הזעם של הפרושים, שהכריזו מלחמת חורמה בחסידים. 215 מבני העדה האשכנזית על ראשיה ועסקניה שלחו מחאה חריפה אל הרב סלאנט, והביעו את תדהמתם על השערוריה שבהבאת רב חדש ושוחטים ליפו, צעד שנתפרש על-ידם כביזוי והתגרות ברב הלוי.

שהיה רבה של העדה האשכנזית זה כ-15 שנה. על כן ביקשו שולחי מכתב המחאה לבוא לפני כת"ר ולבקשו לעצור בעד המעשה הרע הזה בכל אשר יוכל... לעמוד בפרץ ולגדור דרכם של השחצנים והמהרסים הללו בכל אשר יוכל, כי המעשה הרע הזה להביא רב חדש ליפו, לבד כי חלול הוא לכבוד הרב... היושב פה בתור בא כוח של כת"ר... קיום עדה ועיר ואם בישראל תלוי בזה.⁵³

הרב נפתלי הרץ הלוי

47 הירשברג, לעיל, הערה 3.

48 זלמן שניאור סלונים (1862-1936) נולד בחברון, היה מצאצאי שניאור זלמן מלאדי, מייסד חסידות חב"ד. בשנת 1887 עבר ליפו ועסק במסחר. בשנת 1909 השתתף בייסוד ועד הקהילה בהנהגת הראי"ה קוק, והיה חבר הרבנות הראשית של תל-אביב-יפו מיום היווסדה עד מותו.

49 הירשברג, לעיל, הערה 3.

50 זלמן שניאור פרדקין (1830-1902) נולד בלאדי שברוסיה. בשנת 1892 עלה לארץ והתיישב בירושלים. זכה לכבוד ולהערכה על גאונותו בתורה ובהלכה. ראה: י' חננאל, הגאון מלובלין התורה חסד, ירושלים תשל"ז.

51 אחד משני השו"בים היה הרב יוסף מנדל שמרלינג (1876-1956), שנולד בירושלים לאביו, מנחם מנדל צבי, והיה נכד לחיים שמרלינג. בהגיעו ליפו שימש שוחט ראשי של העדה החסידית, והיה פעיל גם בחיי הציבור.

52 חבצלת, 30, 17 (ג' באדר תר"ס). אכן, כאשר הוביל ד"ר שטיין ספר תורה לבית-הכנסת החסידי 'אהל יצחק' (ייסד הרב סלונים בנה-שלום, כיום ברח' עין יעקב), לגלגו הפרושים 'על משוכת הד"ר הזה', ראה: שם, 18 (י' באדר תר"ס).

53 מכתב מיום ד' לסדר יושלח יעקב מלאכים לפניו אל הרב סלאנט, נתפרסם בחבצלת, 30, 15 (י"ט בשבט תר"ס). וכן: שם, 16 (כ"ו בשבט תר"ס).

תעודה: הנהגת הקהילה ביפו

ההתפתחויות בסכסוך בין הספרדים לאשכנזים ביפו הניעו את רבני ירושלים לשלוח ליפו את באי כוחם: הרב מאיר מצד החכם באשי יש"א ברכה, וסלומון מצד הרב סלאנט. לשניהם לא היתה זו, כידוע, השליחות הראשונה ליישוב סכסוכים בקהילת יפו. על סמך נסיונם בראשית שנות התשעים קיוו השניים גם הפעם ליישב את הסכסוך בדרך המסורתית, ולא חזו את ההירדררות שעתידה היתה להביאם במהרה למבוי סתום.⁵⁴ זמן קצר לאחר הגיעם לעיר הודיע הרב מאיר, כי השכין שלום בין 'שני שרי צבא המתלוקת', ד"ר שטיין ושר' רוקח.⁵⁵ הספרדים דחו את הצעת הרב מאיר להשתתף בבחירות חדשות כל עוד נמשך הסכסוך בתוך העדה האשכנזית.

האופטימיות של הרב מאיר היתה מוקדמת מדי. אמנם הספרדים, שהתנו תחילה את השתתפותם בבחירות ביישוב הסכסוך בעדה האשכנזית, נתרצו, ובחרו ביוסף אמזלג לראש הוועד. אך, לעומת זאת, הפרושים תבעו את גירוש הרב החסיד והשו"בים החדשים הכפופים לו. כך עלה מחדש ריב הבשר', לא כגורם או עילה לפילוג כבעבר, אלא כעניין להתנצחויות מתישות ולהטלת דופי זה ברבניו של זה על-ידי הטחת האשמה החמורה של האכלת טריפות.⁵⁶ נוצר מצב שבו רב אחד אסר שחיטה ואחר התירה.⁵⁷

באווירה זו נערכו בחודש אדר תר"ס (פברואר 1900) בחירות חדשות ברוב דעות' להנהגת העדה, והן לא נשאו כל תוצאות.⁵⁸ לא נותר עתה לרב מאיר אלא להודיע, כי אף שהוועד של העדה הספרדית, שנוסד על-פי רוב מניין, 'איתן הוא ונבחר סי' [סניור] יוסף אמזלג לראש הוועד, הרי 'הצד של שניאור התחרטו עוד הפעם'. על כן הציע 'כי מעשי רבינו הגדול לא יתקיימו כי אם ע"י איסור השחיטה... הלא ה' רבנים אסרו שחיטת השו"בים החדשים... ולמה לא נאסרה שחיטתם?'.⁵⁹

כדי להסיר מעליהם את האחריות לכשלון הבחירות,⁶⁰ שלחו החסידים ביום כ"ו באדר ב' תר"ס מכתב אל הרב סלאנט, והעתקים ממנו נשלחו אל יש"א ברכה ואל הרב מלובלין. במכתב זה הציגו את דרישותיהם המנומקות. חותם בעלי בריתם המשכילים החילונים טבוע היה בדרישות אלה,

54 מכתב בעל תוכן דומה מיום ג' באדר א' תר"ס מאת הרב מאיר אל יש"א ברכה, בסל"א, כ"א אוסף אלישר, מס' 93.

55 הצבי, 15, 23 (ט' באדר תר"ס).

56 האשמה כזאת הטילו החסידים כרב הפרושי ב-29 באפריל 1900, כאשר פורסמו שו"ת בסוגיית שחיטה, שהפנה בשנת 1897 אחד מדייני בית-דינו של הרב הלוי אל הרב מלובלין, ממנה עלה ספק בכשרותו של אחד השו"בים הפרושים. ראה: 'העתק מגוף מכתב לכבוד הגאון הגדול הצדיק... מוה"ר שניאור זלמן... מלובלין...', בסל"א כ"א, ארכיון קד"ש, מס' 123; והשווה: הצבי, 15, 23 (ט' באדר א' תר"ס). הפרושים מצדם העלילו על הרב סלונים עלילות של זיוף וגניבת דעת (ראה: הצבי, שם). וכן האשימו אותו בהתחזות לרב, בטענה, 'שאינו לו אפילו סמיכה, או יש לו סמיכה מזויפת'. ועל בסיס הנמקה הלכתית (שנתפרסמה בהמליץ, 240 [1899]), פסלו אותו כרב ואסרו על האחרים 'לסמוך על הוראותיו, והסומכים על הוראתו יכשלו על פיו באיסורים שונים', חבצלת, 30, 19 (י"ז באדר א' תר"ס).

57 ראה: שם, חבצלת, 30.

58 ראה: הצבי, 15, 24 (י"ג באדר א' תר"ס).

59 ראה: הרב מאיר אל הראשון לציון, הרב אלישר, י"ח באדר תר"ס, בסל"א כ"א, אוסף אלישר, מס' 93. החסידים מצדם לא ויתרו, הם הלשינו על הרב שניאור בפני השלטונות, על שבנה ללא רשיון בית-כנסת (בית-הכנסת 'אהל יצחק' בנווה-ישלום, שהיה למרכז הרוחני של העדה החסידית, והשווה לעיל, הערה 52) וגרמו למאסרם של השו"בים בהלשינם עליהם בפני השלטונות, כי לא נבחרו כחוק. למעשה, שני הצדדים הלשינו זה על זה גם אצל הגרמנים לקפח פרנסת איש רעהו. ראה: הירשברג (לעיל, הערה 3), עמ' 170.

60 היה קיים גם חשש שהקאימקאם של יפו, שמאס בסכסוך המתמשך, ייענה לתביעתם של כמה מנכבדי יפו, ובהם מוכתאר יפו והמושבות, לכפות בחירות חדשות ללא השתתפותם. ראה: הצבי, 15, 28 (כ"ז באדר א' תר"ס).

מל.מ.ר, ירקן

ח' סק'ג, אורג' ז' ר' ז'רם
י.ס. 4. א. מניח - יה

לעבד שנינו שנינו רבבנות ונלץ ונעמנום נלאל קמן יאל כרה יל
כלא ערנים טאל קרע-

רבי'ל הגרול

ענקהל. כלרע עקהל לונג וקל. שטערק נעג נעמ'ן ו' לן עג
גם ונ'ג, נעבן נעלען נעג נעקן לנק'ענאלם בלעג נעב לונג כנול
עענקהל כים נלג אלונג נה לנול ה יפק' נעג ענ' וענעם וונעמן
לעג ה בלעי נעג נס נעיק'ל מנס טלג. נכז נר'ג, נר'ג ז נעק'
נלן י. נעמנ' נל ה נעס וק'ד ט' נענע. נעס כל אנתע לבנז
זו נענ' לן לו רעק למעו נעל. זני' זני' ענעמן כד נק'ב ה נל
ענלם נכ'ל'ה לנול ז נר'ג נעב ר'זול כס, נעז ענ'על. עס נר' ור'
בלעג נעב כנול נעג ה לן טלן מנע ענעק, נל'ה ענ'ר' לם
י'כ'נ' ענע' ענע' זו כנס ז, כנ'ל' ל' ה יק'ז נ' ל' נל' אנס
עג כנ'ל'ס כל' יונע ענע'נ'ג ענע'ן נל' יעק'
עלע

איגרת הרב יעקב מאיר אל הראש"ל (ב' באדר ב' תר"ס)

והחשובה שבהן היתה להמיר את שיטת הבחירות המסורתית, על-פי 'רוב דעות', בשיטה צודקת ודמוקרטית ברוח הזמן החדש. ובלשונם:

דרשתנו כי לכל בני העדה... להי' הזכות לבחור ולהבחר, כי הבחירות לחברי הועד תהיינה אחת לשנה לשנתיים או לשלש, כפי ההסכמה הכללית, כי עפ"י תקנות קבועות תתנהג העדה בסדר ובמשטר, ולא על דעת אחד או אחדים אשר החזיקו את ההנהגה בידיהם מבלי להניח לאחרים.

בהמשך הזכירו את שנשכח בלהט המחלוקת, כי בחירה צודקת... כבר היתה בחורף הזה [ראה התעודות לעיל] ועומדים אנו על דעתנו — מאחר שנהייתה בצדק וביושר... אין כל סיבה נכונה לבטלה... הננו מודיעים בזה גלוי כי אין אנו מסכימים לבחירה החדשה כל עוד לא נדע מדין תורה של דינים מרוצים משני הצדדים⁶¹ סבת ביטול הבחירה האחרונה...

הם הודו לרב סלאנט על שנעתר לדרישתם לקיים דין תורה בהשתתפות שני הצדדים, והודיעו, כי כבר בחרו את באי כוחם ועתה הם ממתנים להזמנה מרבני ירושלים, שתישלח לשני הצדדים.

61 שני הצדדים הכריזו על נכונותם לעמוד לדין בפני י"א ברכה, הרב סלאנט והרב מלובלין. הדבר לא נסתייע, וסיעת ד"ר שטיין האשימה את סיעת רוקח בהתחמקות. ראה: הצב' 15, 33 ("ד באדר ב' תר"ס).

המכתב מסתיים באולטימטום – אם לא יקבלו שני הצדדים כתבי הזמנה, יאלצו החסידים להשתמש בכח הממשלה.⁶²

בתשובה לשאלה, שהציג יעקב גולדמן, מזכיר הוועד הישן, לרב סלאנט, אם קיבל את מכתב ההזמנה לדין תורה כדי ליישב את הסכסוך, השיב הרב: 'ברותא היא! מעולם לא אמרתי להזדקק לזה'. גולדמן האשים את החסידים בזיוף מכתב, שנועד להוציא דיבתו רעה כמשמין את דת האיסלאם ולשסות בו את השלטונות.⁶³

* * *

הסכסוך בין הפרושים מזה והחסידים ובעלי בריתם המשכילים החילוניים מזה הגיע לשיאו בעקבות פרסום חוברת, שהועידו החסידים לאיסוף כספים בחוץ-לארץ, ואשר הופצה גם בארץ. בקונטרס זה, שנכתב במתכונת כתבי פלסטר, סוקרים החסידים את השתלשלות הסכסוך מנקודת ראותם, תוך התקפה חריפה על הרב הפרושי, המלווה חרפות והשמצות אישיות, שלא נפלו מסגנון מתנגדיהם. ההתקפה לא פסחה גם על שולחיו, עדת הפרושים, המתנגדים בירושלים, המה העוינים את החסידים והליכות רבניהם מאז ומעולם, 'ואשר חרה להם תמיד על העיר יפו כי תחשב לעיר חסידית ראו מעשה נפתלי הירץ בעירנו, כן שמחו, והשנאה קלקלה את השורה... ויתנו יד להשתרר על החסידים ולרדפם בכל יכולת... ויסובו אליהם צנורות השפע'.⁶⁴ בעקבות פרסום החוברת החסידית יצא הרב סלאנט להגן על הרב הלוי. 'בתשובה על שאלת רבים', מראש חדש אייר תר"ס, סקר הרב סלאנט 'את קורות העדה הפרושית ביפו', תוך שהוא גומר את ההלל על הרב הלוי, מפרט את תכונותיו התרומיות כתלמיד חכם וכרכה של העדה האשכנזית ביפו, מתאר את הצלחתו בארגון חייה הרוחניים, ובעיקר משבח את תלמוד-התורה אשר עלה כפורח תחת השגחתו.⁶⁵ בהתייחסו לפולמוס סביב מינויו של הרב סלונים, בתמיכתו של הרב שניאור זלמן מלובלין, כתב הרב סלאנט, בין היתר: 'הנה האמת נתן לכתוב כי בשאלי אני את פי ידידי הגאון הנ"ל שיחי, הגיד לי כי לא התערב כלל וכלל'. אל תשובת הרב סלאנט צורפה 'תביעת עלבון של ת"ח [תלמיד-חכם]', מעין כתב הגנה על הרב הלוי, בחתימת 27 רבנים ועסקנים של העדה הפרושית בירושלים.⁶⁶ כעבור שבועות אחדים הודבקה מודעה בעילום שם בכל בתי-המדרש ובתי-הכנסת בירושלים, ובה כונה הרב מלובלין בדאי ועוד כהנה דברי לעז. על פגיעה זו ככבודו

62 'מחאה שנשלחה למעלת השלוחים מירושלים... יפו כ"ח לחדש שבט התר"ס', בחתימת 154 איש, ששמותיהם לא פורסמו מחוסר מקום בגליון. ראה: הצבי, שם, 29 (לי' באדר א' תר"ס).

63 'שלשה כתובים הבאים כאחד: השאלה אל הרב סלאנט, תשובתו ונוסח המכתב המזוייף'. ראה: חבצלת, 30, 25 (כ"ט באדר ב' תר"ס).

64 ראה: 'ארח ישרים סללה: דברי קהל חסידים ממפלגות שונות, תושבי עה"ק יפו תובכ"א [תכנה ותכונן במהרה בימינו אמן]. אל אחיהם אנשי חסידים ואנשי מעשה שבח"ל הי"ו, בחודש שבט התרס"א' (לחברת מצורפת גם השאלה שהפנה יחיאל מיכל ד"צ ביפו. המקור באוסף הספרים של הספריה הלאומית, ירושלים).

65 הכוונה לתלמוד-תורה 'שערי תורה', שנוסד בשנת 1887 כיוזמת הרב הלוי, והיה המוסד החשוב ביותר של העדה האשכנזית ביפו ומבצרם של הפרושים. בראשיתו לא היה שונה משאר המוסדות התורניים של היישוב הישן. אך עם התמורות שהתחוללו בתחום החינוך ביישוב הישן, וביישוב החדש, השתפר לאין ערוך. וזאת גם הודות לעזרה שהושיטו לו סלומון ויעקב ברמן, סוחר אמיד, שעלה לארץ בתר"ן מביאליסטוק, ופתח בית-חרושת לגפרורים ביפו. ליד תלמוד-התורה הוקם בית-המלאכה 'שערי תורה', ובית תבשיל, ללומדים בשני המוסדות, ששילבו תורה ומלאכה.

66 ראה: בסל"א כ"א, סי' L2110. שתי התעודות פורסמו גם בחבצלת, 30, 27 (באדר א' תר"ס).

של רב בעל סמכות בעולם ההלכה, ועל 'בזיון תלמיד חכם' בפרהסייה, לא יכלו לעבור בשתיקה אפילו ראשי העדה שעמדו לצדו של הרב הלוי. על כן פורסמה ביום ד' בסיוון תר"ס הודעה של חברי בית-דין צדק בראשות הרב סלאנט, ובה גינו בחומרה את מכתבו של הרב מלובלין וקבעו, כי מצווה לשרוף את המודעה באשר תימצא ולהודיע לרב סלאנט על מקום הדפסתה.⁶⁷ גם יש"א ברכה פרסם 'הודעה גלויה'⁶⁸ שבה הוא מגנה את 'כתבי פלסטר שכתבו אנשים בני בליעל על כבוד הצדיק הנשגב, הגאון המפורסם נר ישראל, עמוד הימני, פטיש החזק; — כקש"ת'⁶⁹ הרב מלובלין שליט"א'.⁷⁰ משנתגלה האיש שפרסם את המודעה, ונמצא כי הוא מן המקורבים לרב סלאנט, פרסם ועד העיר בירושלים הודעה מטעם הרב מלובלין, 'שלא להעניש בסבתו שום איש'.⁷¹ היתה זו הפעם הראשונה מאז פרוץ המחלוקת שהרב מלובלין השמיע את קולו ברבים. גם כפעם יחידה זו לא התייחס לחלקו בעניין מינוי הרב סלונים לרבם של החסידים ביפו. אפשר שהיתה נמנעת המהומה סביבו, לו היה מכריז בגלוי על עמידתו עם הצד שבסתר לבו תמך בו, כלומר החסידים. פילוג העדה האשכנזית נתן אותותיו, כמובן, בבית-החולים 'שער ציון', אשר נוהל על-ידי ראשי שתי הסיעות היריבות, ש' רוקח וד"ר שטיין. המתיתות ששררה בין השניים זה כמה שנים, על רקע ניהול המוסד, הפכה לעימות אישי על ההנהגה בעיר. מאבק זה מצא ביטוי באופוזיציה חריפה שהתעוררה בלשכת בני-ברית 'שער ציון' כנגד מנהיגותו התקיפה של רוקח, נשיא הלשכה. בראש אופוזיציה זו, שהקיפה את רוב החברים, עמד ד"ר שטיין, סגן נשיא הלשכה, ומי שהיה נשיאה לפני רוקח.⁷² בהעדר הנהגה מאז כיטול הבחירות של נובמבר 1899, המשיך רוקח, על בסיס מעמדו האיתן בעיר, לנהל את הקהילה באמצעות בית-החולים, שהיה המוסד החשוב ביותר של היישוב היהודי ביפו,⁷³ וכמו כל אישיות חזקה היה הוא יכול לעבוד רק בתנאי שהוא יהיה המפקד היחיד ראש וראשון לכל מפעל.⁷⁴ זו היתה הסיבה להתפטרותו של ד"ר שטיין מעבודתו בבית-החולים. כתוצאה מכל זאת נסגר בית-החולים למשך למעלה משנה.⁷⁵ זמן קצר לאחר מכן, סערה העיתונות העברית והרעישה את עולמם של בני היישוב החדש בארץ בגלל סגירת 'בתי-הספר ביפו'⁷⁶ — בית-הספר לבנות של חובבי-ציון, ובית-הספר לבנים של כל ישראל חברים.

השיתוק המוחלט של חיי הציבור בעיר ומלחמת הכל בכל לא הותירו מוצא אלא לכפות על

67 חבצלת, 30, 32 (י' בסיוון תר"ס); הצבי, 15, 49 (י"א בסיוון תר"ס).

68 חבצלת, שם; הצבי, שם.

69 כבוד קדושת שם תפארתו.

70 שיחיה לאורך ימים טובים אמן.

71 חבצלת, 30, 33 (י"ח בסיוון תר"ס).

72 הריב נמשך מחשוון עד סיוון תר"ס והנושא הועבר לטיפולו של 'הלשכה הגדולה' בירושלים, שנשיאה באותה עת היה פינס. ראה: אלפסי (לעיל, הערה 3), עמ' 59-61.

73 ראה: "הרצאת המעשה והמפעל וחשבון הכספים הנכנסים ויוצאים ע"י מנהלי בית החולים שער ציון ביפו לכל מעשי הצדקה ועניי העיר וצרכיה" — אשר הוציא עתה לאור מנהלי עתת יפו, בו חשבון מעשיהם מכ"ח מנ"א תרנ"ז עד סוף תרנ"ט, חבצלת, 30, 16 (כ"ו בשבט תר"ס).

74 ציון לנשמת רוקח ז"ל (תולדות והערכות), יפו תרפ"ג, עמ' 17.

75 ראה להלן, הערה 102.

76 'בתי-הספר ביפו' נסגרו בעקבות הביקורת הקשה שמתח אחד העם על רמת הלימודים בהם אחרי ביקורו בארץ והצעתו לוועד התמיכה של חובבי-ציון באורסה לסלק ידיו מבית-הספר לבנים של חברת כל ישראל חברים ולתמוך רק בבית-הספר לבנות. ראה, למשל: הצבי, 15, 60 (כ"ט באב תר"ס); חבצלת, 30, 47 (כ"ז באלול תר"ס). ואמנם, משנפתחו בתי-הספר כעבור שנה, נותר רק בית-הספר לבנות תחת חסותם של חובבי-ציון. ראה: הצבי, 16, 18 (כ"ג בסיוון תרס"א).

גלויה שנשלחה ברואר האוסטרי לרב הראשי יעקב שאול אלישר

הצדדים המעורבים בסכסוך, מרות מן החרץ. התביעה שהעלה הוועד המאוחד עם היווסדו בראשית שנות התשעים ואשר נדחתה על הסף על-ידי חכמי ירושלים, היתה עתה המוצא היחיד מן הסבך. הרב מאיר, אשר הקדיש שנים רבות לאיחוד היישוב היהודי ביפו, ובסכסוך זה שימש כשליחו של יש"א ברכה⁷⁷ הוא שנקט יוזמה למנות ליפו סגן לחכם באשי הראשון לציון וזאת כדי לשחרר את החכם באשי מפניות של הצדדים המעורבים במחלוקת אליו. אל הרב מאיר הצטרף גם ש' רוקח, ידידו, שהמאחז האחרון שלו ברסן השלטון נשמט מידי עם נעילת שעריו של בית-החולים שער ציון. מבין כמה מועמדים, כולם מגדולי חכמי הספרדים בישראל,⁷⁸ נבחר הרב חזקיה שבתי.⁷⁹ לאחר שנעשו הסידורים לבואו של הרב החדש, נקבעה משכורתו והוכן לו בית,⁸⁰ כינס הרב מאיר אסיפה, ובה יסד על-פי הנימוס, כלומר, כנהוג 'ברוב דעות', ועד, שראשיו היו סגנו של

77 לימים הביע ועד קהילת יפו-תל-אביב את הערכתו והוקרתו לפועלו של הרב מאיר. ראה: מ"ד גאון ומ' לאניאדו, זכרון מאיר: ספר יובל לרב יעקב מאיר במלאת לו שמונים, ירושלים תרצ"ו, עמ' 137.

78 תחילה בחרו ברב מלכיאל יצחק מאני (1860-1932), בנו של אליהו מאני, רבה של קהילת חברון, אך הוא העדיף את מקצועו כמשפטן, ועבר לירושלים, שם נתפרסם כעורך-דין מומחה. מועמד אחר היה נחמן כטיטו (1846-1915), אשר נמנה לאחר מות מנהיג העדה המערבית, הרב דויד בן שמחון, בשנת 1880, עם המנהיגות החברתית והדתית של העדה המערבית. אך מועמדותו ירדה מן הפרק אחרי המחלוקת בעדה המערבית ובחירתו לרבה במקום הרב משה מלכא. ראה: הרב מאיר אל יש"א ברכה, כ"א באדר א תר"ס, בסל"א כ"א, אוסף אלישר, מס' 43.

79 הרב חזקיה שבתי (1862-1959) נולד בסלוניקי, בשנת 1868 עלה לארץ עם בני משפחתו, והם התיישבו בירושלים. הוא התחנך בבית-הספר 'דורש ציון' ובישיבת 'חסד אל', ועסק בהוראת תלמוד ליחידים. יצא כשד"ר מטעם ירושלים וחברון לארצות המזרח. בשנים 1896-1900 היה חבר הרבנות הספרדית בירושלים. בשנת 1904, לאחר תקופת כהונתו ביפו, נתמנה לרב ראשי של קהילת חלב בסוריה, ושימש במשרה זו 18 שנים רצופות. בשנת 1926 חזר לירושלים, יסד בה את ישיבת 'שערי אורה' ופרסם ספרי שו"ת וחידושים בתורה, ובהם: דברי חזקיהו (שו"ת), ירושלים תרצ"ה; מגילת ספר, ירושלים תרנ"ד; מעם לועז, תרמ"ו.

80 לפרטים ראה: הרב מאיר אל יש"א ברכה, לעיל, הערה 78.

חזקיה שבתי

ואקול חכם באשי בעה"ק יפו הובב"א

Hiskiah Chabetay

Vice-Grand-Rabbin

J A F F A (Palestine)

כה מנה מזג

שנה מזגו עינא פנה למשמש בשכונת דתל וזוג דשן
ומשמש ישא כרפה עמך ואל יעדי שנת זיו יקרני על לשלמן מר יר לכה

כתר תורה

למה משוע בטון. זלר אנערק ד פופטער בקרפ ובלוגו טז מע שכת מן מן וכו
לזר טעית ולמש, מע ללב ד טש למנוו לבלו (רעיוו) ד ישי, משלון מן ל י ב
זלר מופרז ולמש כדכר וככר וקשה ולב ד כדכר וקיא. מע טארט כלל מר
ד לה יקוי, חמש משמשו מענה לזר נפשיה כדכר ד כדכר יענש ועטאל
קנולישט ינר פן ילמד ז מעדי טן ל לולק זלר מנוו לעבר להטו
ולמשלר מענה ד כדכר יענש יעמד כל נפסמנט מנויש טי משלון יזר מן
ילמד ז לעמן ישר נשד יענש נענש מושלם טעג נפל על שפטר פרי
נכח נפטר יכל מעד נכרר לעלם טל נכח נכח יחול לעמן ילוק ישי
ענר נזי נכחן פקופ יכדל לען פגש ונעלה וככר נשד נשד זלר
משן

איגרת חזקיה שבתי חכם ראש יפו אל הראש"ל ישי"א ברבא

החכם באשי, שעתידי היה להגיע בקרוב, והרב הלוי. לסוכן הוועד נתמנה החכם נסים קורקידי שהיה בעל נתינות עות'מאנית. כמו-כן נקבע כי כל שוחט, ספרדי או אשכנזי, לא יהיה רשאי לשחוט ללא שטר מנציג הוועד שיינתן תמורת תשלום הגבילה.⁸¹ ביום ד' באייר תר"ס הגיע הרב שבתי ליפו, ונתקבל שם בשמחה. הקאימקאם ערך לו קבלת פנים רשמית בסראיה (בית הממשל) בהשתתפות נכבדי העיר, ובהם סגן הקונסול הבריטי, ח' אמזלג, והרב הלוי. לאחר נאומו המושל, שבו הובטח לרב החדש ש'כל ענייני העיר יהיו נחתכים על-ידי הרב בסיועו הפעיל של הקאימקאם, ביקר הרב שבתי בבית הרב הלוי ומשם הגיע אל משכנו החדש בביתו של בן-ציון אמזלג, סוחר עשיר, שהיה קרוב משפחה של סגן הקונסול הבריטי.⁸²

81 אל ישי"א ברבא, ב' באדר ב' תר"ס, בסל"א כ"א, אוסף אלישר, מס' 43. על קורקידי ראה לעיל, תעודה א, הערה 8.

82 קבלת הפנים תוארה על-ידי תושב יפו, יחיה ן' סלימאן עדני, חבצלת, 30, 28 (ה' באייר תר"ס).

זמן קצר לאחר בואו של הרב שבתי ליפו, הודיעו הכל, כי המחלוקת שככה ואחד מתיקוניו של הרב כבר הוצא אל הפועל.⁸³ אך בטרם הספיקו רבני ירושלים לברך על המוגמר, הודיעה סיעתו של ד"ר שטיין, כי אינה מכירה בוועד החדש, וביקשה את התערבותו של החכם באשי, תוך התעלמות מסגנו. מצד אחר, ש' רוקח המשיך לשלוט בפועל בעניינים ולפנות ישירות אל החכם באשי, יש"א ברכה בירושלים. במכתב אליו מיום כ"ח בתמוז תר"ס הביע רוקח את מורת-רוחו על שהחכם באשי דן עם הרב מלובלין בדבר המחלוקת ללא השתתפותו של הרב סלאנט, 'אחרי שאין ספק עוד כי הרב מלובלין שלח את שניאור ליפו... וישאר החרבן וההרס כפי שהי'נה]. עם זאת, קיבל בברכה את סירובו של יש"א ברכה לראות בשניאור צד במחלוקת, שכן 'מה לו לשניאור כי בא לזעוק לפני מלך כת"ר שליט"א, הן עושה הוא כל הישר בעיניו, ואיש לא יאמר לו דבר וגם שו"ביו גם המה שוחטים ואין מוחה... אם ירצו הצדדים יעמדו לפני כת"ר לבדו... ויקבלו פ"ד [פסק דינו] כנתינה מסיני, אבל מה לשניאור בזה?⁸⁴

בכך נסללה הדרך ליישוב הסכסוך בין הסיעות המתנגדות ללא שיתופו של הרב שניאור בוועד החדש. יומיים לאחר ששלח רוקח את מכתבו ליש"א ברכה יכול היה הרב שבתי לכושר לחכם באשי, 'שבעוד ימים יגמרו כל הסכסוכים'.⁸⁵ על יסוד הסכמת החסידים ובעלי בריתם המשכילים החילונים, נבחר 'ועד גשמי' להנהגת העדה ביפו, ובו היו חברים: ד"ר שטיין, נציג 'היישוב החדש', יצחק מטלון,⁸⁶ אליהו מויאל,⁸⁷ משה סירס וסלים (שלמה) אבולעפיה,⁸⁸ נציגי הספרדים והמערבים, יצחק שמרלינג ודב ברגר,⁸⁹ באי כוחם של החסידים. בחירה זו נתאשרה ונתקיימה במועצת העיר (מג'לס בלדיה),⁹⁰ והרב שבתי הביע תקווה לסיום המחלוקת.⁹¹

אך הוועד הגשמי לא החזיק מעמד זמן רב, ותפקודו היה לקוי מלכתחילה, בין השאר משום שהוא לא כלל נציגים מבני העדה הפרושית, להוציא את הרב הלוי. המחלוקת חזרה אפוא לנקודת התחלתה, ולרב החדש נגרמה עוגמת נפש רבה, כפי שניתן ללמוד ממכתבו מיום ח' בטבת תרס"א (30 בדצמבר 1900), אל יש"א ברכה.⁹²

שוב ניסו לשווא לארגן בחירות חדשות; שוב נשלחו מחאות ותגובות שכנגד; נתחדשו ההתנצחויות וההלשנות לשלטונות, תוך עקיפת הרב החדש בענייני מסים, שחרור מהצבא וכיוצא

83 הצבי, 15, 44 (י"ח באייר תר"ס).

84 ראה: בסל"א כ"א, ארכיון קד"ש, ללא סימון.

85 שבתי אל יש"א ברכה, ראש חודש מנחם אב תר"ס, בסל"א כ"א, אוסף אלישר, תיק 163.

86 ראה עליו לעיל, תעודה א, הערה 7.

87 אליהו מויאל (1858-1929) נולד ביפו לאביו, אהרן מויאל (ראה אודותיו לעיל, הערה 23). אהרן בן משה סיריס, היה ראשון מנפגעי מגיפת הכולירה שפרצה ביפו בשנת 1902-1903. נפטר ביום כ"ז בתשרי תרס"ג.

88 שלמה אבולעפיה (1865-1909) נולד בביירות, ובשנת 1895 עבר עם משפחתו ליפו ולימד שם ערבית בבית-הספר של חברת כל ישראל חברים ולאחר מכן בבית-הספר של חברת עזרה הגרמנית. הצטרף לאגודת אחוזת-בית.

89 דב ברגר (1860-1921) נולד ברוסיה. היה פעיל בחוגי הנוער של תנועת חיבת-ציון. בשנת 1881 עלה לארץ, ונתקבל לעבודה בבית-הספר מקוה-ישראל. אחר כך עבר לגור ביפו, עסק במסחר ונמנה עם מייסדי אגודת אחוזת-בית.

90 על מעמדו של הוועד הגשמי ועל סמכויותיו ראה: 'החכם באשי בתוגרמה משרתו ואופן מגיו ומנוי הועדים העוזרים על ידו בהנהגת העדה', א"מ לונץ, 'ירושלים ד' (תרנ"ו)', מהדורת א' שילר, ירושלים 1980, עמ' 186-189.

91 הצבי, 16, 9 (כ"ה בכסלו תר"ס).

92 בסל"א כ"א, ארכיון קד"ש, תיק 108, סי' 5.

באלה.⁹³ גם החלוקה לסיעות, שחצתה מחנות עדתיים, דתיים ואידאולוגיים, נשארה בעינה. משהתברר לכל, שבחירות להנהגת העדה לא יהיה בהן כדי להחזיר את החיים בעיר לסדרם, החליט יש"א ברכה בהסכמה עם הפאשא של ירושלים, להטיל על מושל יפו למנות הנהגה לעדה היהודית בעיר.

ביום ד' בניסן התר"ס פרסם הרב שבתי את המינויים של הקאימקאם:
 חיים בעקער⁹⁴ למוכתר ראשון, ה' יצחק הררי⁹⁵ למוכתר שני; ה' שלמה רוועמי,⁹⁶ ה' ישראל פערילקווארט⁹⁷ וה' פייוויל כהנוב⁹⁸ לחברי ועד העדה. והנני מבקש בזה את העדה למלא בדיוק ובזריזות כל העניינים הנוגעים למשרת המינויים הנז' בחקי ממשלתנו הרוממה יר"ה... וכל עניני המסים ויתר עניני העדה בנוגע להממשלה ימלאו נא במועדים ע"י שלשה חברי הועד הנז', בלי אחור וסרוב, לבלי יאלץ איש מאחינו להיות נדון בדיני קנסות וכר'... כהערת החותם בברכה, וואקיל חכם באשי פה עה"ק יפו ת"ו

חזקיהו שבתי ס"ט.⁹⁹

חמשת האישים שמינה מושל יפו היו כולם נכבדים, בעלי מעמד כלכלי איתן, אנשי ציבור, אם כי לא מן השורה הראשונה, ומעל לכל – איש מהם לא היה מעורב ישירות או בעקיפין במחלוקת או מזוהה עם אחד הצדדים בה. הכללת שני מוכתארים – שמתפקידם היה לטפל ביחסים שבין שתי העדות, האשכנזית והספרדית, לשלטונות ביפו – מלמדת על אופייה הייצוגי של ההנהגה החדשה, והיא החלישה במידה מסוימת את סמכויותיו של סגן החכם באשי, הרב שבתי, אשר ממילא לא הוגדרו בבירור בחוק.¹⁰⁰

מכל מקום, ההנהגה כפועל היתה ונשארה בידי ש' רוקח. וכאשר נדרשה התערבות סמכותית בענייניו הפנימיים של היישוב היהודי ביפו, העדיף רוקח לפנות ישירות אל החכם באשי בירושלים.¹⁰¹

סמוך לבואו של סגן החכם באשי ליפו סיים רוקח את התמודדותו עם מתחרו במישור האישי

93 ראה: מכתביו של סגן החכם באשי אל יש"א ברכה, י"ד וכ"ב בטבת תרס"א, בסל"א כ"א,
 94 יהושע גולדברג (1839-1916), המכונה 'חיים בקר' (כשל עיסוקו כאופה בעבר), נולד בירושלים. בשנת 1859 ירד ליפו, ופתח חנות מכולת עם חיים פינסקר. לאחר שנרצח שותפו בידי ערבים, פתח אכסניה לעולים, קשר קשרים טובים עם פקידי הנמל, ועלה בידו להעביר עולים 'בלתי-חוקיים' מהאוניות אל החוף ולשחרר אחרים ממאסר. בשנת 1883 נתמנה למוכתאר של העדה האשכנזית ביפו, ובאותה עת כבר שימש גם כסוכנו של הבארון רוטשילד לענייני המושבות.
 95 יצחק הררי (1847-1907) נולד בדמשק. בשנת 1886 עלה לארץ, והתיישב בירושלים. כאן, ואחר כך בעזה, הועסק בשירות הממשלה. בשנת 1883 עבר לגור ביפו לרגל מינויו למוכתאר של העדה הספרדית בעיר.
 96 שלמה ארווימי או רווימי, מעשירי יפו.
 97 ישראל חיים פרלקוורט (1859-1918) נולד בירושלים. עבר ליפו, והיה מראשוני המתיישבים בשכונת נווה-שלום.
 98 שרגא פייבל כהנוב (1860-1952) נולד בחסלביץ. בשנת 1877 עלה לארץ והתיישב בירושלים. עבר ליפו ובשנת 1887 נתמנה למוכיר ומנהל של חברת 'עזרת ישראל', אשר בנתה את שכונת נווה-צדק באותה שנה. היה מפעילי בני-ברית ומוסדות העדה האשכנזית.
 99 חבצלת, 31, 22 (י"ג בניסן תרס"א).
 100 ראה: לונץ (לעיל, הערה 90), עמ' 187-188.
 101 רוקח אל יש"א ברכה, כ"ח בתמוז תר"ס, בסל"א כ"א, ארכיון אלישר, תיק 157. וכן ראה מכתב מיום כ"ב בטבת תרס"א, שבו מבקש הרב שבתי 'שהכל יעשה בהתיעצות עם הרב אלישר, שם.

הרב יעקב מאיר

והציבורי, ד"ר שטיין, כשידו היתה על העליונה. לא הועילה לשטיין עובדת היותו אהוד ומקובל על כל תושבי יפו, יהודים כערכים, ועל תושבי המושבות. לא הועילה לו גם הקובלנה שהריצו תומכיו החסידים אל הקונסול הכללי של אוסטריה-הונגריה.¹⁰² במאי 1901 נפתח בית-החולים מחדש, בהנהלתו של רוקח, אחרי שהיה סגור למעלה משנה; צוות בית-החולים מנה שני רופאים במישרה חלקית, וד"ר שטיין לא עבד בו עוד.¹⁰³ ד"ר שטיין עזב את יפו, ועבר לפתח-תקווה. סיעתו נתפרקה, ולאחר פטירתו של הרב הפרושי, הרב הלוי — מושא התנגדותם של החסידים תומכיו — התחסלה לחלוטין. החסידים בחרו ועד נפרד לעדתם, והתלכדו סביב מנהיגם הרוחני, הרב סלוניס; בני 'היישוב החדש' התפזרו איש לדרכו, וקבוצת המערבים הצטרפה לבני עדתה. מנהיגותו של רוקח עמדה במבחן כאשר בחודשים הראשונים של שנת תרס"ג השתוללה ביפו מגיפת כולרה, והפילה קורבנות רבים ובהם גם יהודים. רוקח ארגן את הטיפול הרפואי כנפגעי המגיפה.¹⁰⁴ כמ־כך ניצל את האיסור שהטילו אז השלטונות התורכיים על קבורת מתים בבתי הקברות שבתוככי העיר, וקיבל מהשלטונות שטח של 12 דונם בחולות שמצפון ליפו כדי לייסד בית עלמין יהודי חדש.¹⁰⁵ העדות היחידה והאחרונה על סגן החכם באשי, מאז פרסום הודעתו הרשמית שהובאה לעיל, היא במכתבו מיום כ"ד באדר ב' תרס"ג שבו בישר ליש"א ברכה, מפי ידידם המשותף, הרב מאיר, כי 'המחלה האיומה אשר הטילה אימים עברה חלפה כליל'.¹⁰⁶ באותה שנה, קרוב לוודאי בסיומה, עזב הרב שבתי את יפו — ובמקומו הגיע הרב יוסף ב"ר משה ארוואץ לכהן בהתנדבות כאב בית-הדין ומורה צדק של העדה הספרדית-המערבית.¹⁰⁷

באותה שנה נתמנה ש' רוקח לדרגומן (מתורגמן) בקונסוליית המשנה של הקונסוליה האוסטרית ביפו, ומילא בה תפקידים חשובים, בעיקר בכל הקשור ליישוב היהודי של יפו.¹⁰⁸ המחלוקת ביפו, שפרצה במלוא חריפותה בעטיין של בחירות שנת תר"ס להנהגת העדה, לא יושבה במהרה. לא הוקם ועד מאוחד, לא בהרכב חלקי, כפי שהיה קיים לפני המחלוקת, ולא בשום הרכב אחר. השינויים בחברה היפואית שוב לא אפשרו להחזיר את הגלגל לאחור. עם זאת, עדיין לא היה בהם כדי לשנות את המבנה הבסיסי של הקהילה המסורתית, הגם שהוא זועזע ונחלש. הנסיון לכפות סדר ומשמעת באמצעות נושא מישרה רשמית חלקית, שלא היתה מעוגנת כראוי בחוק, לא עלה יפה. הרב שבתי נקלע לחברה מסוכסכת ומפולגת, הסתבך במחלוקת שפרטיה לא היו נהירים לו, ועמד בנסיבות אלה חסר אונים מבלי יכולת לאכוף את סמכותו. תקופת כהונתו הקצרה היתה אפוא אפיזודה חולפת, שלא השאירה את רישומה על חיי היישוב

102 מכתב מיום 17 באפריל 1901 בחתימת 'ועד קהל החסידים בעה"ק יפו ת"ר' ותשובת הקונסול, שאין זה מסמכותו להתערב בניהול בית-החולים למרות נתינותם האוסטרית של המעורבים בדבר. ראה: מ' אליאב, 'בחסות ממלכת אוסטריה: מבחר תעודות 1849-1917', ירושלים 1985, תעודה מס' 129, עמ' 293-294 והערה 6 שם.

103 ראה: חבצלת, 31, 25 (ג' בסיון תרס"א).

104 לפרטים ראה: חבצלת, 31, 6 (כ"ח בחשוון תרס"ג); שם, 8 (י"ב בכסלו תרס"ג).

105 כיום, בית העלמין הישן ברח' טרומפלדור בתל-אביב. ראה: צ' קרול וצ' לינמן (עורכים), ספר בית הקברות הישן בתל אביב, תל-אביב תש"ש, עמ' VII.

106 ראה: בסל"א כ"א, אוסף קד"ש, תיק 108, 6°.

107 הרב יוסף ארוואץ (1847-1925) נולד במרוקו, ועלה לארץ בשנת 1859. התיישב בירושלים, יצא לשליחויות בארצות המזרח ובארצות אירופה. ביפו המשיך לכהן כדיון וכאב בית-דין של הקהילה המאוחדת וכן תחת הנהגתו של הרב עזריאל, שנתמנה בשנת 1911 לחכם באשי של יפו. ספרו 'הודי יוסף' (ירושלים תרס"ה) הוא חלק ראשון, היחיד שנרפס, מחיבור בן שלושה חלקים.

108 אליאב (לעיל, הערה 102), עמ' 16. והשווה: שם, עמ' 242-243.

היהודי ביפו. עם יציאתו מיפו, בסוף שנת 1903, נתבטלה מישרת סגן חכם באשי. רסן השלטון בעיר נשאר כבעבר בידי ש' רוקח. השינוי היחיד היה בהעמקת הפירוד, שיסודו בהשפעתה השלילית של ירושלים על החברה היפואית ועל ארגונה הפנימי.

העלייה השנייה, שהחלה בשנת 1904, מצאה את קהילת יפו מפולגת לקבוצות קבוצות – ספרדים, מערבים, פרושים וחסידים מבני 'היישוב הישן', ואנשי 'היישוב החדש', שמספרם וכוחם הסגולי עלו, ולפיכך גבר הצורך באיחוד. בימי כהונת הראי"ה קוק (1865-1935), רבם של יהודי יפו ו'היישוב החדש' במושבות יהודה בשנים 1904-1914, התגשם האיחוד המלא. מכוח אישיותו של הרב, משנתו הרוחנית, שאחד מביטוייה היה ההערכה שרחש לחלוצי העלייה השנייה ולמפעלם, ומעל לכל הבנתו את רוח התקופה, נערכו בחירות דמוקרטיות. ובשנת 1908 – אחרי מאבק עיקש של בני 'היישוב החדש' בשלטון היחיד של ש' רוקח – הוקם בהנהגת הראי"ה קוק ועד העיר יפו, שבו יוצגו בני כל העדות והזרמים.

פרישתו של ש' רוקח מהנהגת היישוב היהודי ביפו מסמלת את סיומה של תקופת הגבאות והשתדלנות בקורותיה של קהילת יפו, ופותחת פרק חדש. בכך החלה תקופה מתוקנת יותר בתולדות הקהילה, שהושתתה מעתה על עקרונות המשטר המודרני.

